

Науково-дослідницька тема
«Взаємодія індивідуального та соціального в життєдіяльності людини і суспільства»

В.В.Кізіма

ВЗАЄМОДІЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО І СОЦІАЛЬНОГО: СУЧАСНА СИТУАЦІЯ

Вступ

Наш час апологізує креативну людину, здатну добре орієнтуватися у змінних умовах соціуму, швидко приймати рішення, вільно почувати себе у різних координатах суспільного простору і самореалізуватися, бути всебічно розвинутою і активною. Але в черговий раз історія насміхається над людськими уявленнями про соціо- і антропогенез, її іронія виявляється у тому, що на практиці творчість сучасної людини вироджується у дрібність задумів та примітивізм їх здійснення; орієнтування у змінних умовах – у верхоглядство та рух за течією; швидке прийняття рішень – у залежність від поточних обставин; самореалізація в різноманітних справах – у втрату власної цілісності і історичне беспам'ятство; всебічність – у саморекламу; а активність – в безглуздий, часто асоціальний активізм. Як засвідчили соціологи на межі ХХ-ХХІ ст., сучасна соціальна стратифікація «пливе», тому що люди втрачають ідентичність, отже хаотичність соціуму зростає. Усе це не кращим чином відбивається на самопочутті людині. У свій час, відчувши

перші симптоми антропологічної кризи, Х. Ортега-і-Гасет писав про те, що люди втратили орієнтири, не знаючи більше, «за якими зірками треба жити», а М.Гайдеггер - про наступ «страху звідусіль».

У 1999 році інститут економіки РАН видав колективну роботу про «змішане суспільство», в якій зафіксовані процеси взаємопроникнення різних сторін російського життя, перетин різних соціальних шарів, коли «одних і тих людей або їх групи за різними структуроутворюючими критеріями можна віднести до різних соціальних шарів. Відповідно, кожний соціальний шар складають люди, що з тих чи інших характеристик і інтересів входять в інші шари» [1, с.54]. У колективній праці західних авторів малюється вже глобальна «катастрофа, що насувається», зазначається, що ритм глобалізації «більше не пов'язаний безпосередньо з посиленням і послабленням однієї пануючої держави чи блоку», а відображує сукупну тенденцію нових регулюючих і контролюючих інфраструктур, «до більш самостійних угод на ринковій основі», політичне керівництво якими верховна влада зазвичай бере на себе «лише під час кризових ситуацій» [2, с.504].

Е.Гіденс каже про «світ глобалізації, що вислизає» [3], світ, у якому навіть сексуальна інтимність набуває форми важливого суспільно-значущого фактору [4]. З.Бауман порівнює соціальну «плинну сучасність» з рідиною, яка здатна легко змінювати форму. Є підстави, пише він, «щоб вважати «плинність» або «рідинний стан» достатньо чіткими метафорами, коли ми бажаємо схопити характер сучасного, у багатьох відношеннях *нового* етапу в історії сучасності» [5, с.8].

Виникають питання: як зазначені зміни соціуму відбиваються на людині? Яка людина сьогодні потрібна? Які завдання перед собою має сьогодні ставити освіта, що безпосередньо відповідає за розв'язання цих питань? Спробою дати відповідь на них стала концепція креативної людини А.Г. Маслоу [6]. Проте, вона зіткнулася з значними труднощами, оскільки орієнтує на якісне збільшення активності дій членів суспільства без врахування реального контексту їх життя – їх суспільної єдності. Процес творчості виступає у Маслоу як самоціль, у той час, як суспільний результат цієї творчості відсувається на другий план. Фактично виголошується позиція «нововведення заради нововведень» без аналізу наслідків такої безконтрольної політики. Але ж саме по собі «вміння імпровізувати», «не боятися змін», дії «шляхом імпровізації, без попередньої підготовки» – це картина сучасної «цивілізованої» анархії. Заклики до створення «*нової породи людей*», які здатні

приймати “миттєві рішення”, “відриватися від минулого” задля того, що “диктує ситуація”, - індивідів без стратегічного мислення і розуміння результатів своєї діяльності, це *шлях у безодню самознищення суспільства*. І коли навчання розглядається як процес “становлення характеру” людей такої “нової породи”, то мова йде вже не про освіту, а про інкубатор для виробництва істот без соціальної пам'яті, без історії і культури, без цілей і “попередньої підготовки”, осіб безглуздої активності, яка дуже швидко обернеться загальним хаосом. Йдеться про масову підготовку маргіналів, які весь час перебувають «на межі» і створюють соціальну базу дестабілізації життя суспільства, небезпечну для самого його існування.

Зрозуміло, що такий хід подій навряд чи відповідає бажанням самого А.Маслоу. Він намагався намалювати романтичну утопію, але ця утопія з числа тих, за допомогою яких мостять шлях до пекла. Фактично, Маслоу зафіксував не стільки те, що потрібно, скільки те, що становить глобальну небезпеку. Його креативна людина є насправді заангажованою своїм конкретним соціальним місцем на локальні орієнтації, норми і цінності і частіше за все не здатна об'єктивно подивитись на хаос суспільства «ззовні». Це породжує не лише неадекватні цілому місцеві активізми, а й хаотичний руйнуючий процес соціуму в цілому. (Детальніше про це див. 7, с.149-175). Сьогодні він проявляється у формі антисоціальних і терористичних тенденцій і гуманітарних катастроф, а життя населення постає далеким від психологічного комфорту, що, у свою чергу, робить особисте буття людей підпорядкованим не стільки розуму, скільки інтуїтивним рефлексам і агресії.

За цих умов старі уявлення про суспільство і людину з позицій різних «аспектів» їх вивчення є недостатніми. Нові реалії вимагають схоплення плінного людського буття як спільної рухомої *єдності різноманітності*. Тему «Людина і суспільство» недостатньо розглядати через абсолютизацію людини або суспільства. Однобічними є розуміння людини довершеним творінням бога, або погляд на неї через призму теорії героїв і натовпу, пасіонарної концепції Л.Гумільова і марксистського вчення про всебічно розвинену особистість. Так само неправильне редукування людини до одномірної або ушербної істоти (Г. Маркузе), до масової людини Х. Ортега-і-Гасета. Невірно абсолютизувати і суспільство, як це зробив К.Маркс, для якого людина хоч і прагне до всебічного розвитку, але реально є не більше, ніж сукупністю виробничих відносин. Інші спроби абсолютизувати суспільні процеси, пов'язані з іменами М.Я.Данілевського, Й.Шумпетера, О.Шпенглера, А.Тойнбі, та

творцями теорій індустріального, постіндустріального, інформаційного суспільства. Вони були недостатні вже тому, що кожна висувала свій провідний фактор і малювала свій сценарій світової історії. Ці підходи якщо й пов'язували суспільство і людину, то лише зовнішнім чином.

Сучасний стан соціуму є особливим у тому сенсі, що у ньому провідним фактором як для окремих людей і суспільств, так і для соціуму як цілого, стає нерозривність індивідуального і соціального моментів, які *все складніше відокремлювати один від одного*. У вирі сучасних подій окремі суб'єкти можуть викликати значний соціальний резонанс (через інтернет і інші засоби масової інформації, а також через нестандартну поведінку, різного роду флешмоби, скоєння терористичних актів, тощо), і за короткий час стають суспільно значущими фігурами, про які говорять засоби масової інформації всього світу, як це сталося з відомими подіями з тижневиком «Шарлі Ебдо» у Франції. Або, навпаки, ще вчора бувші у центрі уваги лідери суспільного життя відходять у тінь після оприлюднення якоїсь компрометуючої їх інформації, або в результаті чергових переворотів у владі і суспільстві, і розчиняються у суспільно-політичному середовищі як поодинокі історичні феномени. Подібні події траплялися в суспільстві і раніше, але вони були відносно рідкими і нерезонансними. Сьогодні ж в умовах різкого збільшення темпів життя й за рахунок миттєвого розповсюдження інформації по всьому світу, вони стали майже нормою у свідомості людей. Загальна картина суспільного життя постає як специфічний стан неперервної *індивідуально-суспільної невизначеності*, який не є стійкою структурною впорядкованістю, яка лише час від часу змінює характер впорядкованості через бурхливі події-революції і війни. Змінюється і сам характер процесів подібно до того, як традиційні війни перетворюються на гібридні війни, війни-трансформери (Т-війни), у яких чисто військові події переплітаються з провокаціями, пропагандистським тиском та іншими складовими. Сучасна ситуація постає як перманентно змінюваний процес, у якому керувати відносинами «людина – суспільство» стає все складніше із-за змін як людини, так і суспільства. За цих умов посилюється небезпека визрівання глобальної катастрофи.

Вихід полягає у радикальній зміні позиції щодо зазначеного стану неперервної індивідуально-суспільної невизначеності – у тому, щоб розглядати цей стан не як щось мінливе і неістотне, а, навпаки, як сутнісний і універсальний чинник, як *незмінну субстанційну основу*, яка живе за специфічними законами трансформаційного руху.

З'ясування останніх стає головним завданням, оскільки саме на їх основі можна розглядати взаємодію людей і суспільства як сутність суспільно-індивідуального буття. Ця постійно присутня субстанційна основа існує як *суспільна єдність індивідуальної різноманітності*, - як *суспільна тотальність*, а процес соціогенезу виступає як *тоталогенез*, що має свої закони, діючі як в окремих суспільствах, так і у всьому світі. В сучасному житті соціуму людина, як одиничний індивід, є людиною лише тому, що одночасно неявно є частиною суспільства, отже несе у собі і суспільну субстанційність. А суспільство, як ціле, є суспільством тому, що одночасно є множинністю явних відносин людей, для яких воно є спільною субстанцією їх життя. Як зазначав ще Х.Ортега-і-Гасет, треба враховувати, що в дійсності є не Я і окремо від мене соціальне середовище, а «Я і мої обставини» в нерозривній єдності. Не людина окремо і суспільство окремо, а їх невіддільність одне від одного складає дійсну соціальну реальність. Її аналізу в сучасному контексті глобалізації присвячений підхід, що пропонується нижче.

I. Людина в суспільстві та суспільство в людині

Сьогодні у філософському колі існує тема «Людина і суспільство», і, здавалося б, її розробка мала б привести до вирішення зазначеного питання. Проте, насправді вказана тема розробляється переважно для потреб педагогічної практики і не випадково позначається більш невизначеним поняттям «суспільствознавство». Суспільствознавство не дає потрібних методологічних засобів і вагомих результатів для розв'язання тих фундаментальних завдань, про які йдеться. Необхідне поглиблення цих досліджень до сутнісних вимірів суспільного життя за допомогою новітніх методологічних засобів. Серед останніх таку можливість надає метафізика тотальності, постнекласична концепція саморозгортання будь-яких єдностей різноманітності – тотальностей.

Витоком метафізики тотальності була постнекласична методологія пізнання, запропонована в загальному гносеологічному вигляді академіком В.С.Стьопніним [8, с.3-18]. Але, залишаючись у межах гносеології і наукознавства, вона не розв'язала проблеми відношення об'єктивності і проголошеної нею людиномірності науки, допускала різноманітне тлумачення, наприклад пов'язувалася автором з

синергетикою, інші ототожнювали її з постмодернізмом, реляційним холізмом тощо [9, с.7-35]. На відміну від гносеологічного характеру постнекласичного підходу, метафізика тотальності, сформувалася як *онтологічне* вчення про буття, як *єдність різноманітності буттєвих форм*. Такий підхід дозволив розглядати взаємодію людини і суспільства не лише як гносеологічне відношення, а й як об'єктивну реальність, що розгортається у практиці життя суспільства і людей [10, с.71-137]. Це відкрило нові можливості для вирішення актуальних проблем сучасного суспільства, зокрема з нових позицій розглядати сутність інноваційних процесів і питання підвищення їх ефективності в суспільстві [11, с.17-96]. Новий підхід має універсальний світоглядний смисл і може бути корисним для суспільствознавства як джерело нових ідей і досліджень, а також для практики, зокрема для державних і управлінських структур, оскільки дозволяє визначити показник оптимальності управлінських дій і шляхи їх реалізації. Нова методологія може застосовуватися як в різних галузях життя, так і у формуванні в суспільстві нового цілісного світогляду, який найбільше відповідає соціальній дійсності і може слугувати адекватним духовним детермінантом сучасного життя.

1. Індивідуально-суспільна дуальність людини як онтико-онтологічна подвійність

Що ховається за протиріччям людини, яка одночасно є неповторно-одиночною і такою, що є частиною суспільства і природи? Новий підхід полягає у врахуванні цієї подвійності, як глибинної сутності людини, яка засвідчує, що не лише людина перебуває в суспільстві, а й суспільство і природа перебувають у ній, оскільки вони є субстанційними основами буття людини.. Людина як індивідуалізована форма буття має *онтичний* характер. В той же час, оскільки вона є невідривною частиною суспільства, яке формує її внутрішній світ і виступає як умова її існування, а також є частиною природи, у якій вона виникла і яку несе у собі як представник *homo sapiens*, - має у собі і неявний природно-соціальний *онтологічний* зміст. Останній долає її онтичну обмеженість як в суспільстві, так і в природі. В суспільстві вона, як індивідуалізована істота, вступає у зовнішні *причинні* стосунки з іншими онтичними суб'єктами (з іншими людьми, а також з установами, інституціями, соціальними групами, з природними явищами тощо). А як онтологічна форма – неявно, але органічно пов'язана з соціальним і природним середовищем, оскільки породжена ними, живе єдиним з ними

багатовимірним внутрішнім, глибинним життям. В граничному сенсі вона є частиною всього буття, і тому у прихованому вигляді несе у собі можливості не лише соціальні, а й надсоціальні, зокрема й невідомі нам, які вона не усвідомлює. Перші вона може усвідомлювати у формі звичної нам свідомості С1, а другі - у формі неусвідомлюваної нами, але не менш реальної прихованої свідомості С2 [12, с.267-270]. На відміну від зовнішніх *причинних* онтичних впливів на людину, внутрішні субстанційні впливи на неї мають характер *умов* (кондиціональних впливів) і діють на неї опосередковано через її внутрішній тілесний і нервово-психічний субстрат, модифікуючи зовнішню поведінку людини незалежно від її бажання. Ці умови (соціальні і природні онтології різного рівня) несуть людині необхідні для її життя матеріальні компоненти, а також енергію і інформацію, без яких вона не може існувати. Вони утворюють *внутрішній зміст* людини, саме завдяки їм не лише людина перебуває у світі, а й сам світ перебуває у ній. Людина може їх явно не відчувати, не усвідомлювати і навіть не знати про їх існування, але їх відсутність відчувається нею як дискомфорт, хвороба, неузгодженість з світом. Завдяки цій своїй онтологічній сутності людина підключена до джерел свого фізичного і духовного існування, має життєві сили, які необхідні їй як для зовнішнього життя, так і для її інтуїтивних уподобань і потягів.

Отже, нерозривність людини і суспільства пов'язана з тим, що людина має подвійну онтико-онтологічну природу: з одного боку, як конкретна, індивідуалізована істота, вступає у явні причинні стосунки з суспільними і природними формами свого життя; з іншого – як неявна частина середовища долає межі власної конкретності, деіндивідуалізована, «розчинена» в *умовах* свого буття і завдяки цьому єдина з усім світом. Саме тому, як вже згадувалося, *не лише людина перебуває у суспільстві (зовнішнім причинним чином), а й суспільство перебуває в людині (внутрішнім, прихованим чином)*. Завдяки цій онтико-онтологічній подвійності і можливий *механізм взаємодії* індивідуального і соціального моментів соціуму. Нижче він буде розглянутий більш конкретно як принцип причинно-кондиціональної самодетермінації. Але до цього слід окремо зазначити, що людина не лише онтична і онтологічна, а й *поліонтична* і *поліонтологічна*. Це має місце із-за множинності життєвих ситуацій у першому випадку і ієрархічності онтологій в суспільстві, в яких людина одночасно перебуває, - у другому.

Адже у кожному окремому випадку конкретні онтичні дії мають місце у відповідних онтологічних умовах, а при зміні онтичної ситуації

відповідним чином змінюються і її онтології. Наприклад, в онтології міста людина онтично поводить себе як житель міста, в онтології театрального спектаклю онтична як глядач, а в онтології спортивних змагань - онтична як учасник змагань. В загальному випадку суспільство утворює складний онтико-онтологічний *ландшафт*. В конкретному місці цього ландшафту людина проявляє свою окрему, відповідну до цього місця онтичну поведінку, і перебуває у відповідно специфікованому онтологічному середовищі. Онтико-онтологічний ландшафт дозволяє людині у різних місцях суспільства відноситись до нього під різними онтико-онтологічними «кутами зору», перебувати у ньому з позицій різних онтико-онтологічних «проекцій». При цьому, хоч потенційно людина завжди поліонтична, в кожному місці суспільства на перше місце виходить цілком конкретна її онтика, відповідна їй поведінка і система місцевих причинних відносин. І в кожному місці діє відповідна цій поведінці своя специфічна онтологія як середовище, що відповідає її онтичній проекції, отже вона завжди також і поліонтологічна. Як онтична, вона відіграє в суспільстві різні ролі – члена сім'ї, в іншій ситуації – виступати як фахівець по місцю роботи, у третьому випадку важливим виявляється її проживання у місті в онтичній якості жителя свого міста, в четвертому – на кордоні - вона виступає як громадянин своєї держави, тощо. І в кожному з цих онтичних проекцій вона має відповідну конкретну онтологію – сім'ю, підприємство, на якому працює, місто у якому проживає, країну, громадянином якої є.

В конкретній онтичній ситуації людина зовнішньо поводить себе як певна причина чи об'єкт причинних дій, і одночасно пов'язана внутрішнім чином з багатьма неявними різнорівневими онтологіями, як внутрішніми умовами її існування. Історичне походження людини передбачало існування відповідних фізичних, біологічних і інших умов, і ці онтології неявно присутні у ній і сьогодні. Як зазначав М.О. Бердяєв, в людині фокусуються усі нашарування буття, а П. О. Флоренський розглядав людину як "конспект буття". Як впливає з антропного принципу А.Л.Зельманова-Б.Картера, «всесвіт повинний мати властивості, які дозволили з'явитися у ньому людині». Отже людина несе у собі усі етапи космогенезу, походження сонячної системи і Землі, а також рослинного, тваринного і соціального світу як їх прояв і частина, а також етапи індивідуального фізико-хімічного, біологічного становлення у якості конкретного людського ембріону і етапи її соціалізації в суспільстві після народження.

Що відбувається після народження? В конкретній ситуації з багатьох онтологій у якості провідної виокремлюється одна, що є найбільш

явною і визначальною для неї, і вона виступає як певна система відносин, характерних саме для даної людської ситуації, а людина поводить себе як одна з онтичних учасниць цієї системи. В метафізиці тотальності *системи явних причинних* відносин, у яких людина перебуває у даний момент як конкретна онтична істота, називаються *генерологічними* або просто *генерологіями*. Інші онтології у тій же ситуації мають *прихований* характер, їх онтологічні впливи відіграють роль *умов*, що визначають внутрішні процеси будови людини. Різні онтології виступають як умови різного рівня глибини впливу на відповідні рівні будови її тіла. Вони впливають на зовнішню поведінку людини опосередковано, через зміну її внутрішнього фізіологічного і нервово-психологічного життя, і можуть бути як необхідними для життя людини, так і (в аномальних випадках) руйнуючими її цілісність. Отже, генерологічні дії мають зовнішній *причинний* характер, а внутрішні, онтологічні впливи відіграють роль умов, мають *кондиціональний* характер.

При зміні місця перебування людини характер причинних дій і кондиціональних впливів змінюються. Але завжди *зберігається* її онтико-онтологічна подвійність. В цілому, принцип онтико-онтологічної подвійності людини в суспільстві має основоположний характер для аналізу будь-яких питань, пов'язаних з відношенням людини і суспільства. Він дозволяє далі перейти до аналізу важливого питання - до пояснення феномену *єдності різноманітності соціуму*.

2. Єдність різноманітності суспільства

Парадокс суспільства полягає у тому, що воно, незважаючи на хаотичність і непослідовність, часту неузгодженість багатьох локальних рішень, продовжує існувати як *єдине* ціле. Це стосується як окремих суспільств, так і соціуму як цілого. Виникають питання: *що утримує різноманітність суспільства у єдності*, від чого залежить збереження єдності чи його порушення? З цієї точки зору соціум можна розглядати як *плинну єдність різноманітності*, яку не можна звести а ні до хаосу людських дій, а ні до єдності, яку надає суспільству державний устрій і конституція. Єдність різноманітності, що розгортається в собі, залишаючись ідентичною собі, у філософії з часів Г.Гегеля називається *тотальністю*, яка вже згадувалася вище. Саме розуміння соціуму як тотальності дозволило вийти з глухого кута незрозумілості природи соціуму ХХІ ст. У той же час на перше місце виходять означені вище питання: як соціум можливий як суперечлива єдність різноманітності, яка змінюючись, зберігає свою

ідентичність? За рахунок чого можливий оцей подвійний, *одночасно єдиний і різноманітний характер* суспільства? У цьому протиріччі і схована головна загадка суспільства, як спільного і, водночас, індивідуального життя, і завдання, що стоїть перед соціальними філософами, полягає не лише у розв'язанні цієї загадки, а й у з'ясуванні реального механізму розгортання *соціальної єдності різноманітності*.

Як єдність різноманітності взагалі можлива? Адже не можна нехтувати тією обставиною, що словосполучення «єдність різноманітності» несе логічну суперечність. Як її розв'язати? «Який механізм дозволяє казати про єдність різноманітності суспільства як про реальність?» - так конкретизується питання, розв'язання якого потрібне перш за усе. В історії філософії і науки це питання не раз повертало увагу, але відповідь на нього так і не була отримана. Ще Арістотель вказав на головні труднощі цієї проблеми в четвертому розділі четвертої книги своєї «Метафізики»¹. Пізніше М.Кузанський поєднання багатоманітності у єдності і єдності в багатоманітності вважав «свыше всякого разумения»². І.Кант, аналізуючи природу апіорних синтетичних суджень, стверджував, що філософський

¹ Арістотель зазначає: «если ничего не существует помимо единичных вещей, - а таких вещей бесчисленное множество, - то как возможно достичь знания об этом бесчисленном множестве? Ведь мы понимаем все вещи постольку, поскольку у них имеется что-то единое и тождественное и поскольку им присуще нечто общее. Но если это необходимо и что-то должно существовать помимо единичных вещей, то, надо полагать, необходимо, чтобы помимо этих вещей существовали роды - или последние или первые», иначе «нет ничего, что постигалось бы умом, а все воспринимаемо чувствами» (Аристотель. Сочинения в четырех томах. Т.1. - М., «Мысль», 1976. - с.109). «Затруднительные вопросы», как их называет Аристотель, состоят в том, есть ли начала «нечто общее, или они то, что мы называем единичным.. Если они нечто общее, то они не могут быть сущностями» подобно тому, как Сократ не может быть «многими живыми существами - и он сам, и «человек», и «живое существо», раз каждый из них означает определенное нечто и что-то единое» (там же, с.118). Если же начала не общее, а именуют природу единичного, «то они не будут предметом [необходимого] знания, ибо [необходимое] знание о чем бы то ни было есть знание общего. Поэтому такого рода началам должны будут предшествовать другие начала - сказываемые как общее, если только должна существовать наука о началах» (там же).

² Он писал: «Кто может подняться настолько высоко, чтобы постигнуть многообразие в единстве и единство в многообразии? Это сочетание свыше всякого разумения» (Антология мировой философии в четырех томах. Т.2. - М.: «Мысль», 1970, с.69).

розум заплутується в антиноміях, коли намагається дійти до сутності буття. Сьогодні, хоч і більш обережно, але говориться те ж саме. С.С.Хоружий зазначає, що «філософське питання: «як можлива вседність?» не може мати однієї вичерпної відповіді»³. Г.Гегель широко користувався поняттям тотальності, він також вважав, що єдність багатоманітності є не сталою, а такою, що постійно змінюється, а буття через свою систему категорій розглядав як рух життя духу, фактично як *тоталогенез*. Як він писав, «істинне як конкретне є єдність, що розгортається у самій собі і зберігає себе, отже *тотальність*»⁴. Фактично він стверджував, що будь-яке конкретне є *тотальність*. Проте, його значні досягнення знецінилися тим, що він бачив картину тоталогенезу не як реальне життя, а як логічний рух абсолютного духу, а тому не заглиблювався в його реальний механізм, а лише фіксував зовнішній логічний хід по схемі «теза – антитеза – синтез».

Спроба марксизму усунути цю гегелівську невідповідність шляхом визнання діалектики не лише думки, а й природи, як «єдності і боротьби протилежностей», хоч і повернула діалектичну думку до буття, але залишилась незавершеною, більше того призвела до іншої проблеми – на місце ідеалістичного онтологізму Гегеля висунула як єдино правильний матеріалістичний онтизм. Якщо у Гегеля ідеалістичне нівелювання онтики до онтології залишило проблему єдності різноманітності (як онтико-онтологічної подвійності) без уваги, то в марксизмі, який онтологічність редукував до онтичності, проблема єдності різноманітності теж залишилась не розглянутою. І як у Гегеля, так і в марксизмі виникли проблеми на цьому шляху, хоч у кожного з них з своїм наголосом. В марксизмі думка як ідеальне начало, протиставлялась об'єктивній реальності як її відображення, з чого випливало, що одночасно визнавався і заперечувався творчий характер свідомості; не піддавалась розв'язанню проблема психофізичного паралелізму; визнання об'єктивної закономірності розвитку суспільства суперечило тезі про свідому творчу діяльність людей, а це вело до глухого кута у спробі розв'язати проблему свободи людини.

Після численних випробувань онтизмами і онтологізмами філософське уявлення про буття і сьогодні несе тягар багатозначності

³ Хоружий С.С. После перерыва. Пути русской философии. – СПб: АЛАТЕЙЯ. – 1994. – с.33-34.

⁴ Гегель. Энциклопедия философских наук. Т.1. Наука логики. – М., «Мысль», 1974. – с.100.

і нез'ясованості. Замість того, щоб бути дійсною мудрістю, метафізикою, філософія продовжує залишатись «мудрістю аматорською», вільним філософуванням «про все». У багатстві своїх хаотичних надбань вона не має переконливих всезагальних засад, відповідно й загальнозначущої картини буття. Щоб змінити ситуацію, необхідно здолати онтизм і онтологізм, повернутися до ідеї єдності багатоманітності (тотальності), до прийняття висловленої вище ідеї *онтико-онтологічної дуальності* як **фундаментального принципу буття**. А питання про те, як саме поєднуються в бутті онтична багатоманітність з онтологічною єдністю, - вважати за **проблему сутності буття**. Саме з її розв'язанням пов'язані відповіді на питання: чому багатоманітність може бути єдністю; чому єдність може втрачатися; як з окремих речей виникають єдності (тотальності). А також: як саме йде формування єдності чи відбувається її розпад; як відносна незалежність елементів поступається їх спільній, узгодженій поведінці; чому в стійких системах онтичний елемент «бачить» лише сусідів, а в ситуаціях далеких від рівноваги, - всю систему як онтологічне ціле і активність поведінки елементів зростає. Врешті: як керувати цими процесами в суспільстві, враховуючи, що елементи поводять себе, з одного боку як *онтичні* утворення, що взаємодіють причинним чином між собою, а в інших – виступають як органічні частини *онтології - спільних їм умов*, через які впливають один на одного прихованим, *внутрішнім чином*.

Будь-яка форма буття – суспільство, людина, річ, дерево, галактика, буття як ціле, - є тотальності, єдності різноманітності, що існують завдяки онтико-онтологічній дуальності своїх компонентів. Як казав Арістотель, «місто – єдність несхожих». І зрозуміти цю дуальність – значить зрозуміти буття і життя його форм. Розуміння буття як тотальності відрізняється від старих онтологізованих понять буття - парменідівського, шелінгівського, гегелівського або інших, як і від онтичних понять буття як демокрітівський світ атомів чи монадний світ Лейбніца. В такому випадку завданням філософії, як мудрості – *метафізики*, стає розглядання будови і життя буття як *дуальної у своїй онтико-онтологічній сутності тотальності*, в якій **онтична багатоманітність завжди є виявленням онтологічної єдності, а онтологічна єдність завжди можлива і має сенс лише у множинній формі прояву, і в цьому й полягає повнота буття**. Дуальність, у даному випадку, означає не рядоположеність і співіснування онтики и онтології, а *єдність у співвідносності* цих сторін, в якому вони не існують одна без одної. Дуальна природа тотальності буття має сутнісний характер і тому не може бути викоріненою з його окремих

форм. Вивчаючи буття як тотальність, ми лише в абстракції можемо виокремити єдність і багатоманітність, сутність і явища, пам'ятаючи, що реальне життя конкретних (фізичних, хімічних, біологічних, соціальних, антропологічних і інших) форм завжди постає в різноманітності онтико-онтологічних утворень. Реально не лише форми буття перебувають у бутті, а й буття у прихованому вигляді перебуває у своїх формах. Так само не лише людина перебуває в суспільстві, а й суспільство неявно перебуває в людині.

Відштовхуючись від єдності багатоманітності *суспільства* як наслідку його онтико-онтологічної подвійності, перейдемо далі до аналізу *природи людини*, як вона проявляється в суспільстві. Вище ця природа була лише зафіксована як факт онтико-онтологічної подвійності, але не розглянуто, як ця подвійність і, відповідно, єдність різноманітності – можливі. Адже, як здається, чим більше людська спільнота фрагментується за різними ознаками, - за національними, етнічними, професіональними, за рівнем доходів, освіти тощо, - тим більше вона нестійка, несе у собі небезпеку збурень, революцій і розпаду, отже втрати єдності. Сама людська історія постійних змін ніби свідчить про неможливість збереження єдності. Але справа виявляється не такою простою, бо тоді виникає питання, чому певні суспільні спільноти існують досить тривалий час, а інші мають коротку історію? Від чого залежить історія існування тієї чи іншої тотальності? Чи є тут якісь універсальні параметри і механізми, спираючись на які можна регулювати процеси тоталогенезу?

Щоб відповісти на ці запитання, будемо відштовхуватися від вже зазначеного подвійного онтико-онтологічного характеру людини, яка виступає одночасно як індивідуальна персона серед інших, онтично відокремлена від них, і як частина суспільства, невід'ємна від суспільства. Настала пора у цій подвійності звернути більш прискіпливу увагу на детермінуючі її життя фактори – *причини* і *умови*. Для цього введемо допоміжні уточнюючі поняття. Будемо говорити, що людина, як онтична, в реальності є неповторним індивідом-монадою, а як онтологічна, є органічною частиною суспільства як субстанційної основи свого буття, - *парсом* (від лат. *pars* – частина). Як парс вона неявно, але нерозривно об'єднана з іншими соціальними суб'єктами як з *умовами* свого життя. У цій монадо-парсичній (*тр*-) подвійності має місце і подвійна детермінація: людина явним *причинним* чином взаємодіє з іншими індивідами-монадами, а неявно, *парсично* невіддільна від всього комплексу їх дій і їх поведінки, як від соціальних *умов* свого існування. Завдяки зазначеній *тр*-подвійності відбувається *реальна взаємодія людини і*

суспільства і їх зміна. Якщо монадні взаємодії мають явний характер, то парсичні впливи забезпечують скритий вплив соціального середовища на людину. Тому має місце як прямий вплив людини на інших людей і інших суспільних суб'єктів, так і зворотний, але скритий вплив на неї з боку суспільства.

Внаслідок цього процес взаємодії індивідуального та соціального не залишається незмінним, він завжди виступав як процес *саморозвитку*. Адже прямі причинні і обернені приховані парсичні впливи не завжди взаємно узгоджувалися. Інколи вони стають взаємно протилежними і виникає багато «супутніх» питань. Зокрема, таких, як історичний та логічний розвиток відносин: «індивід/особистість», «людина/суспільство», «людина/влада», «людина/історичний час» тощо, та необхідність з'ясування сутності таких понять, як «індивідуаліст», «колективіст», «пасіонарій», «анархіст», «гедоніст» та інші. Щоб уникнути спекуляцій подібними абстрактними поняттями, необхідно звернути увагу на сутнісні, *універсальні відносини* в житті суспільства, що завжди були присутні в його історії. Таким універсальним параметром зв'язку людини та суспільства, навколо якого розгортаються суспільні події, можна розглядати взаємопорозуміння, взаємовідповідність буття людини і суспільства (*сизигію*), що конкретизує загальносоціальний принцип гуманізму. З другого боку, важливо визначитися з ситуацією порушення оптимальної сизигійності, що веде до розпаду соціальної тотальності. Сьогодні побутове уявлення про відношення людини і суспільства має спрощений і викривлений характер: розвиненість індивідуальності в масштабах суспільства вважається благом, а деіндивідуалізація, втрата почуття самоідентичності, знеособлення, зростання відчуження - оцінюються як глобальне соціальне зло. Індивідуалізація ототожнюється зі свободою і творчістю, самоповагою, психічним і матеріальним благополуччям. А зростання масовості і колективності сприймається як таке, що призводить до втрати індивідуальних світоглядних і життєвих орієнтирів та до зміцнення самовідчуження. За цих умов у дослідженні важливим є не лише черговий аналіз відносин єдності і різноманітності, відчуження і свободи, індивідуалізації і соціалізації в суспільстві, а й з'ясування *механізму взаємоузгодження* вказаних протилежностей і визначення *міри* самої узгодженості, а також *оптимального значення* такої міри. Лише у випадку конструктивного вирішення цих непростих питань можливе ефективне керування суспільними процесами та забезпечення оптимального руху суспільства і гуманізації всього його життя.

Оскільки онтико-онтологічна природа людини конкретизується у формі монадно-парсичної (mp-) подвійності, слід далі конкретизувати цю подвійну сутність і розглянути, як саме вона реалізується у житті суспільства. На практиці людина, наприклад, працююча на виробництві інженером, є монадою як інженер, а як член суспільства, виступає як парс. Але вона може змінювати своє зовнішнє функціонування, наприклад виходити за межі виробничих відносин. У цьому випадку вона стає монадою іншої системи відносин, наприклад, як пішохід на вулиці керується правилами поведінки у місті. У цей момент її статус інженера стає неявним і як інженер вона виступає вже як парс. У себе вдома вона є монадою як член сім'ї, а як неявний інженер і можливий пішохід є парсом. Для зручності в метафізиці тотальності річ, що має подвійну монадо-парсичну природу, позначається як *дискрет*. Отже, людину як таку, що має подвійну монадо-парсичну природу, будемо називати дискретом. Завдяки подвійності соціальних дискретів *розв'язується проблема єдності різноманітності суспільства*: суспільство різноманітне завдяки монадним проявам його дискретів, а єдине – завдяки їх парсичності, тому, що вони є органічними, нероздільними частинами одних і тих онтологій, наприклад як мешканці одного будинку, одного міста, однієї країни тощо.

Узагальнимо зазначене вище. Суспільство – це сукупність людей і різного масштабу їх соціальних угруповань, які пов'язані подвійним чином. Як учасники наявної у даний момент системи зовнішніх причинних відносин люди перебувають у певній системі причинних відносин. Позначимо ці відносини як *генерологічні* (від лат. Genere - породжувати, створювати). Люди, які, кожний на своєму місці реалізують генерологічні функції, виступають як *монади*. Ззовні може здатися, що саме завдяки генерологічним зв'язкам суспільство існує як стійке утворення, як єдність, оскільки люди як монади керуються в своїй офіційній діяльності юридичними законами, правом, іншими стійкими нормами, що діють у всьому суспільстві. Але насправді їх треба розглядати у єдності з парсичними відносинами (бо інакше незрозуміло чому суспільства іноді розпадаються і при наявності юридичних законів і чому змінюються самі правові норми). Насправді монадність людей, яка проявляється в різних сферах життя (на виробництві, в соціальному житті, духовній культурі, освіті тощо) задає різноманітність суспільного життя, а не його єдність.

Дійсна єдність існує тому, що окрім монадних властивостей людина має і багато інших, негенерологічних, немонадних - *парсичних*, тобто пов'язаних з причетністю людини до інших сфер

життя, органічною частиною яких людина також є, хоч це і виявляється не генерологічним чином, а прихованим, парсичним. Вони впливають на людину *кондиціонально*. Людина часто не відчуває кондиціональних впливів і навіть не усвідомлює їх присутності. Наприклад, у виробничих відносинах як генерологічних, парсичними є такі сторони людей, як психологічні, їх індивідуальні риси, тощо, не пов'язані безпосередньо з даним виробництвом. Вони, хоч завжди і присутні у спілкуванні, але у виробничих процесах мають прихований парсичний характер. Саме через цю парсику людина залишається у зв'язку з своїм середовищем не лише на роботі, а й з іншим життям суспільства. Людина виступає як багатомірний соціальний парс, а також як частина живої і неживої природи. У відношенні з іншими людьми вона, як парс, вільна від зовнішніх суспільних регламентацій, залишаючись у зв'язку з ними на інших, часто більш глибоких рівнях життя. Функціонування людей як парсів обумовлює єдність суспільства, навіть коли в суспільстві відбуваються істотні зміни. Але складність роботи з парсичними впливами пов'язана з їх неявним характером, вони не враховуються людиною у повноті її зв'язків із світом, хоч би тому що вона просто може не знати про їх існування. Але об'єктивно завдяки саме їм єдність людей у суспільстві завжди присутня поряд з їх явними причинними діями незалежно від їх бажання.

Наприклад, явна монадна інженерна функція на виробництві одна, а парсичних багато, тому що людина у той же час є неявною частиною багатьох онтологій як умов її життя. Парсичні впливи різних онтологій-умов життя людини завжди залишаються реальними і прихованим чином діють на людину, точніше на ті її онтичні властивості, які пов'язані з відповідними онтологіями умов її життя.

Таким чином єдність різноманітності суспільства має місце тому, що кожна його людина є «вузлом зв'язку» себе, як неповторного індивіда, з іншими членами суспільства, як з умовами свого індивідуального життя, які складають різні онтології життя суспільства. Виходячи з вищеозначеного, можна стверджувати, що кожне суспільство може існувати як єдність багатоманітності завдяки різноманітній *монадності* його множинних дискретів, з одного боку, і *спільності* їх різноманітної *субстанційної* парсичності – з іншого. Цим вирішується проблема єдності різноманітності суспільства – перше питання. Далі треба відповісти на інші питання: 2. Чому, коли і за яких умов суспільства розпадаються? 3. Чи можуть вони розвиватися, зберігаючи свою ідентичність, і якщо можуть, то за яких умов? 4. Чи

можна говорити про якусь умову оптимального стану суспільства, у якому суспільне життя і життя людей у ньому є максимально розумними? 5. Як оптимально керувати життям суспільства? Ці питання орієнтують на необхідність розгляду не лише можливості єдності різноманітності суспільства, а й процесу *розвитку* суспільства і його *метаморфозів*.

II. Саморозвиток соціально-індивідуальної єдності

Отже, суспільство постає одночасно як сукупність людей-монад - як множинність, і як парсична субстанційна єдність людей, як частин одного й того суспільства, яка слугує спільною умовою життя кожної людини. Ця соціально-індивідуальна єдність існує як тотальність, а її життя постає як саморозгортання тотальності - *тоталогенез*. Модель останнього можна отримати на основі одного з головних принципів метафізики тотальності – принципу причинно-кондиціональної самодетермінації. Розглянемо його докладніше.

1. Принцип причинно-кондиціональної самодетермінації.

Саморозгортання соціальної тотальності відбувається під дією обох зазначених вище детермінуючих чинників - *причинно-наслідкового*, завдяки якому зовнішній вплив однієї людини як монади на іншу змінює місце останньої в монадному просторі суспільства, та *парсично-кондиціонального*, який на відміну від явних причинних дій, має неявний, польовий характер і його результати сприймаються людиною опосередковано, переважно на рівні підсвідомості, через внутрішні психофізіологічні процеси. Важливо, проте, що через останні людина здатна змінювати свою поведінку і впливати на свої зовнішні причинні дії. Отже, причинні дії і кондиціональні впливи виявляються взаємопов'язаними і механізи цього зв'язку може бути зафіксований у вигляді принципу *причинно-кондиціональної самодетермінації*. Останній стверджує, що причинні взаємодії людей як дискретів, безпосередньо позначаються на них як на монадах, але через подвійний монадо-парсичний характер дискретів це одночасно відбивається на їх парсичних неявних відношеннях і зв'язках, відбивається на парсичному фоні суспільства. У свою чергу, зміна парсичного фону суспільного середовища далі неявно відбивається на внутрішньому змісті усіх учасників подій, зокрема, рефлексивним чином відбивається і на подальшій зовнішній причинній поведінці

вихідного дискрету. Далі цей процес продовжується і загальним результатом такого процесу постійного рефлексивного оновлювання причинно-кондиціональної самодетермінації соціуму є неперервний і складний *процес індивідуально-суспільного саморозгортання соціуму*.

Він змінює як учасників подій – людей, так і контекст їх життя, починаючи від сімейно-побутового рівня, рівня виробничого і економічного, і закінчуючи культурними, світоглядними і соціально-політичними змінами і трансформаціями, які, у свою чергу, створюють нові умови для людини і провокують зміну самих людей і пов'язані з цим нові субцикли. Процес індивідуально-суспільного саморозгортання зачіпає різні субформи соціуму і пов'язані з ними монадні і парсичні відносини, породжуючи різноманітні за глибиною і масштабами парсично-генерологічні зміни і трансформації. Ззовні життя суспільства постає як частково впорядковане, а частково хаотичне, а в цілому – як єдиний процес тоталогенезу, який сам потребує окремого дослідження для з'ясування *динаміки відношення впорядкованості і хаотичності* соціуму і факторів, які визначають характер цього відношення. Саме відношення порядку тотальності, який весь час піддається випробуванню з боку рефлексивних парсичних впливів у ході тоталогенезу, що відіграють роль хаотизуючого фактору, і створюваного останнім хаосу, визначає не лише характер єдності різноманітності суспільства, а й його стійкість чи змінюваність, а також сам хід соціального тоталогенезу. Інакше кажучи, в тоталогенезі важливі не самі по собі два типи детермінації – причинний і кондиціональний, – а *взаємне відношення* їх впливів і його динаміка. Це відношення має значення важливого параметру тоталогенезу і самого буття тотальності. У зв'язку з цим необхідно конкретизувати сам вигляд вказаного параметру і його зв'язок з тоталогенезом, розглянути питання про можливість оптимального управління цим процесом, і розібратися з сутнісною природою самої оптимальності тоталогенезу. Усі ці моменти потребують виокремлення ще одного важливого питання – про взаємну гармонізацію процесів самодетермінації в соціумі, яка дозволяє соціуму зберігатися незважаючи на складність і багатоманітність його життя. Ця проблема в метафізиці тотальності називається *сизигійною проблемою*.

2. Сизигія та її оптимальне значення

Проблема сизигії (від грец. σύζυγος — «парне сполучення») в метафізиці тотальності пов'язана з необхідністю врахування в

тотальності її впорядкованості, що визначається її генерологічними структурами, і міри її парсики, яка вносить в генерологію елемент хаосу. Саме від їх співвідношення залежить стійкість, чи розпад соціуму. Це співвідношення може розглядатися як показник взаємної відповідності у соціальній тотальності міри порядку і міри хаосу. А на його основі може визначатися оптимальне значення сизигії, що забезпечує життєвість тотальності як у статичі, так і у ході тоталогенезу.

Проблема сизигії є вкрай актуальною для сучасного суспільства. Недолік сучасного соціуму полягає у тому, що головна увага у ньому приділяється монадо-генерологічним відносинам як головному чиннику життя. Розвиненість індивідуальності в масштабах суспільства, зростання її автономної успішності і конкурентного протистояння суспільству, отже відчуження індивіда від суспільної цілісності, з соціальної точки зору вважається благом. А приховані парсичні процеси, які є субстанційними для явищ колективістичності, єдності, і існують як стихійні, часто розглядаються як фактор нівелювання особистості, як лихо, якого треба уникати. Індивідуалізація і конкуренція ототожнюються зі свободою і творчістю, самоповагою, психічним благополуччям, а зростання відчуття причетності до спільноти розглядається як омасовлення людини, що призводить до втрати індивідуальності, до самовідчуження особи.

Насправді, як вже зазначалося, людина і суспільство існують у нерозривній єдності і взаємозалежності, і справа полягає лише у тому, щоб з'ясувати *оптимальну картину їх єдності множинності*, і підтримувати рефлексивну рівновагу взаємодії їх подвійного життя у *найкращій сизигійній пропорції*. Можливість парсичної залежності від суспільства закладається у людину після народження у ході її соціалізації, внаслідок цього людина несе у собі коди суспільства, ігнорування яких породжує антисоціальні дії.

У загальнобуттєвому контексті життя людина постає як онтичний феномен, що взаємодіє з іншими подібними феноменами, і її внутрішнє приховане життя, як життя «внутрішньої» людини, проявляється ззовні в узагальненому вигляді як інтегральне переживання людиною своєї прихованої причетності до всесвіту. Дане переживання приймається як факт і далі не досліджується, якщо не враховувати художньо-психологічної літератури та мистецтвознавчі розвідки, пов'язані з аналізом творів художників, композиторів, письменників. „Зовнішня” поведінка людини є другим її «обличчям», яке безпосередньо засвідчує реальність людини як факт у взаємодії з

іншими людьми і речами. Можна стверджувати, що для нормального життя людини має існувати якась відповідність між «внутрішньою» і «зовнішньою» складовими людини у її житті. А якщо це так, то має бути і відповідний механізм підтримання цієї відповідності, аналіз якого також важливий.

З'ясування даного механізму може слугувати цілеспрямованому створенню ситуацій *взаємної відповідності* не лише людини і суспільства, а й *внутрішнього і зовнішнього життя самої людини*, змінюючи й саму людину у бік її внутрішньої гармонізації, що, окрім іншого, може активно сприяти продовженню її життя, можливо, у перспективі, навіть необмежено в часі. Людина як «світ в людині» відрізняється від людини як «людини у світі» тим, що остання здатна на вибір у відповідненні своєї *людиномірності* і *людиномірності*. Як зазначає Ф.Фукуяма у своєму аналізі «кінця історії» і «постлюдини», хоч індивідуальність є всезагальність, що втілена в людському «Я», проте це вже особлива всезагальність, що пройшла через свідомість людини, наділену виключною властивістю сказати в кожному конкретному випадку «ні» чи «так» [13].

Зрозуміло, що для того, щоб мати можливість керуватися принципом вказаної *відповідності* на практиці, необхідно з'ясувати його смисл. Для цього слід врахувати, що дія людини у світі позначається на стані світу в людині, і що характер вибору людиною „так” або „ні” пов'язаний не лише з зовнішніми обставинами, а й з внутрішніми специфічними потребами людини, що залежать від зовнішніх дій, завдяки яким кожна індивідуальність завжди дистанційована від інших. О.І.Герцен, посилаючись на історичний досвід, що свідчить про те, що народам легше терпіти насильницький тягар рабства, ніж дар зайвої свободи, зробив висновок, що „нельзя людей освободжгать в наружной жизни больше, чем они освобожжены изнутри” [14, с.588-590]. Таким чином, проблема сизигії життя самої людини *стає центральною*. Фактично, ми повертаємось до питання: як розумно вийти з парадоксальної ситуації *невідповідності нашої людської природи тому життю, яке ми самі собі створюємо*, яка у наш час посилюється? *Що треба зробити, щоб відповідність була поновлена і підтримувалася надалі?*

Рішення цього питання пов'язане з виявленням нових смислів. Сучасні смисли перетворюють життя людини в дещо довільне і далеко не краще - в позбавлені відповідальності розваги і неперервну гру, в гіршому випадку – в бездонну деградацію, прикладом якої можуть бути слова, розміщені поруч з фотографією молодої дівчини в інтернеті - „готова на все”. Віднесені до окремого індивидууму, ці

слова засвідчують трагедію і падіння в прірву. Але чим більше «готовими на все», тобто тими, хто втратив істинні смисли, стають і інші суспільні суб'єкти, тим ближче катастрофа усіх – соціуму як такого. Сучасна людина, ще не усвідомлюючи цього повною мірою, живе не для себе і не для інших, а з усіма для усіх у тому розумінні, що усі пов'язані єдиним смислом і соціоантропологічним регулятором – грошима, матеріальним багатством, прибутком. Саме цими смислами визначається сьогодні «готовність на все». Це глухий кут, оскільки ринкові цінності не можуть у принципі підменити, тим більше вичерпати інші смисли і цінності, оскільки нівелюють їх до єдиного виміру, що стає сьогодні зрозумілим навіть такому олігарху світового рівня, як Д.Сорос, про що він говорив ще майже двадцять років тому у книзі [15]. Вихід полягає у тому, щоб усвідомити превалюючу і здатну вивести людство з шляху до самогубства, роль нової ціннісної установаки: взаємопорозуміння і взаємовідповідності індивідуальних потреб і дій людей на шляху розкриття творчих можливостей кожного заради саморозвитку соціуму і кожної людини на оптимальному шляху для всіх на засадах нової, сизигійної раціональності, яка здатна виконувати роль *універсальної розумності*, яку давно шукали філософи і про яку знали мудреці. На цьому шляху завдання полягає перш за все у тому, щоб *вказати критерії сизигійної оптимальності і засоби її забезпечення*.

В метафізиці тотальності з'ясована пропорція оптимальної взаємовідповідності причинного впливу людини на суспільство через генерологічні *впорядковані* відношення (позначимо міру цього параметру як N_g) і зворотного парсичного впливу суспільства на людину як *невпорядкованого*, хаотичного - N_p . Адже кожна людина у суспільно упорядкованому житті у якості соціальної монади виконує чіткі функції на своєму робочому місці згідно своєму соціальному статусу. З другого боку, одночасно з генерологічною впорядкованістю, вона поводить себе і парсичним, неупорядкованим (по відношенню до генерології) чином, на власний розсуд, і ця її поведінка законодавчо не регламентується, є *хаотичною складовою поряд з генерологічною*. Тому взаємодія людини і суспільства включає як впорядкований, так і хаотичний моменти і саме від їх співвідношення і залежить характер сизигійного відношення (S) людини і суспільства: $S = N_g/N_p$.

На основі праць [16, с.92-101], [17] з'ясоване питання про *оптимальне* значення сизигії. Оптимальною для суспільства і самої людини є ситуація, за якої відношення по шкалі від ста відсотків впорядкованості (і нуля хаосу) до нуля відсотків впорядкованості (і

ста відсотків хаосу) складає 80% порядку і 20% хаосу. Це відношення $S=80\%/20\%=4$ і є *оптимально сизигійним*. Як з'ясовано В.І.Акуновим, смислове значення цього параметру полягає у тому, що при $S=4$ тотальність витрачає мінімальну енергію на переробку інформаційних і матеріальних потоків, що поступають в неї з середовища і підтримують її життя. Це відношення було і раніше відоме, але лише емпірично. Дж.Зіпф в середині ХХ ст. писав, що в соціальних системах приблизно 20-30% будь-якого ресурсу, який використовується (працівники, товари, час, знання і т.п.) дають 70-80% результатів, що пов'язані з цим ресурсом. Відомо і емпіричне правило, що виявлене італійським економістом і соціологом В.Парето і узагальнене у якості принципа англійцем Ричардом Кохом як «принцип 20/80», згідно з яким 20% зусиль дають 80% результату, а інші 80% зусиль — лише 20% результату. У метафізиці тотальності подібні емпіричні правила і випадки стають частковими випадками *універсального принципу оптимальної сизигійності буття*. Теоретичне з'ясування його природи з позицій більш широких засад робить можливим його більш широке використання на практиці. Зокрема, для вимірювання параметрів впорядкованості і хаотичності в житті суспільства і людини, а також підтримання оптимального їх відношення. Результати дослідження можуть бути використані також на етапах методологічного обґрунтування цілого комплексу тем у сфері економічного аналізу, соціології, психології, практиці прийняття управлінських рішень, у соціальній і освітянській роботі.

III. Моделі взаємодії людини і суспільства

Кожна людина – неповторна індивідуальність і, разом з цим, частина і носій загальнолюдської сутності, представник історичного процесу. Тому вона одночасно приймає участь як в суб'єкт-об'єктних, так і в суб'єкт-суб'єктних відносинах і процесах, органічно включена в суспільне життя. Отже, від неї і її творчості багато залежить як у її власній біографії, так і в суспільній атмосфері життя, особливо у тій, з якою людина безпосередньо і найбільш очевидно пов'язана. Активно діючи в суспільстві як причина, вона, у свою чергу, відчуває зворотний вплив суспільства на собі як умов свого життя, залучаючись до його проблем і культури, що змінює її наступні причинні дії. Цей процес має багатоплановий характер, зачіпає різні сфери зовнішнього життя і різні особистісні властивості самої людини, отже невідривний від цілісності індивідуально-суспільних

відносин і їх розвитку, має одночасно раціонально-причинний і ірраціонально-кондиціональний підсвідомий характер, які взаємно пов'язані у спільному метаморфозі соціуму, що весь час модифікується як у зовнішніх проявах, так і у внутрішньому прихованому житті. До цього можна додати і різноманітні взаємовпливи людини і ієрархізованих шарів природного буття, частиною яких людина ставала у ході свого формування на базі процесів космогенезу, походження землі, еволюції живої природи та процесу антропосоціогенезу.

1. Статична модель

Сучасне суспільство являє собою сукупність людей і людських спільнот, які пов'язані між собою як через безпосереднє спілкування, так і через посередництво матеріальних, соціальних, юридичних, політичних, культурних і духовних засобів життя *подвійним* чином.

Як вже розглядалося, спільні учасники сформованих в суспільстві і закріплених законом систем трудових і інших подібних відносин мають *венерологічний характер* (від лат. *genere* – створювати, породжувати). Як носії і реалізатори генерологічних функцій, люди виступають як *соціальні монади*. Окрім монадних властивостей, завдяки яким людина вступає у зовнішні стосунки з іншими монадами, вона має багато інших властивостей, які отримала як частина різних умов її життя, завдяки яким вона у свій час з'явилася на світ, які перебувають у ній у прихованому вигляді і через які вона неявно постійно з ними пов'язана внутрішньо. Це - *парсичні, або р-відносини*. Як носій парсичних відносин і пов'язаних з ними можливостей, людина несвідомо поводить себе як багатомірний соціальний парс відповідно до тих рівнів середовища і буття, частинами яких вона є і які представлені в її внутрішній будові. Як парси, люди взаємодіють між собою і з іншим світом незалежно від бажань людини і її зовнішніх генерологічних дій.

Якщо монадність людей в суспільстві задає багатоманітність суспільства, то через парсичну приналежність їх до однакових середовищ, і в кінцевому рахунку – до спільного буття, вони приймають участь у єдності суспільства і всього світу. Монадно-генерологічне (*mg-*) життя сприймається людиною як явне і матеріальне, що ж стосується її парсичного життя, воно або не відчувається нею безпосередньо, або пов'язується з чимось невідчутним і невлотвимим, ідеальним. В суспільстві вплив його на життя людей породив уяву про такі поняття, як мораль, совість,

благоговіння тощо, які визнаються за існуючі як щось таке, що не залежить від самої людини, але присуще усім людям без винятку.

Отже, суспільство як єдність різноманітності постає як ***pg-цілісність***, у якій система відносно стійких *tg*-відносин, занурена в ауру *p*-відносин людей і речей, які приховані від людей, але відіграють важливу роль у забезпеченні єдності суспільства. Якщо брати суспільство як ціле, то його *pg-цілісність* можна інтерпретувати як відносини держави (як генерологічної структури) і громадянського суспільства (як суцільну субстанцію суспільного життя, у яку «занурена» держава). Якщо розглядати поведінку людей у суспільстві, то у ній *pg-цілісність* можна інтерпретувати як єдність поведінки згідно з юридичним законодавством (генерологією) і згідно моралі (парсиці). Історично відносини генерології і парсики в суспільстві не залишалися незмінними. Скажімо, в язичницькій період звичаї, що виконували генерологічну роль, майже не відрізнялися від моральних настанов, що мали спільний, але неінституційований парсичний характер. Тому проблема *pg*-відносин стосується не лише статичного стану суспільства, а й його динаміки і трансформацій. Більш того, можна стверджувати, що саме від характеру цих відносин залежить, чи є соціальна цілісність стійкою чи ні, якщо змінюється, то як саме, а якщо трансформується, то коли переходить у якісно новий стан, а коли розпадається і зникає. Отже, від цих відносин залежить динаміка цілісності суспільства і моделі динамічних змін.

2. Моделі динамічних змін

Щоб розглянути динамічні процеси *pg*-відносин суспільства, слід врахувати, що у цих процесах *відношення генерологічного порядку до парсичного хаосу* не залишається незмінним і відіграє принципово важливу роль у визначенні характеру суспільного процесу. Раніше міра порядку була позначена як N_g , а міра хаосу як N_p . В загальному випадку *pg-цілісність*, як єдність багатоманітності, може змінюватися в різних напрямках. Розглянемо їх.

Перший напрямок. У ході розвитку суспільства в ньому відбувається формування нових структурних і системних відносин, - монадо-генерологічних і пов'язаних з ними нових парсичних. Крім того, у міру того, як відбувається диференціація функцій перших, здійснюється також їх спеціалізація, що означає витіснення деяких їх бувших монадних і генерологічних функцій в парсичний простір. В результаті цього, якщо нічого не вживати, буде посилюватися

парсичний тиск в суспільстві і зростати парсичний хаос. Врешті, парсика почне превалювати і в суспільстві над порядком і утвориться хаос - у поведінці людей посиляться правовий нігілізм, імморалізм і анархічні дії, що призведе до порушення попереднього способу життя суспільства і до його кризи. Цю тенденцію можна позначити: $N_p \rightarrow \infty, N_g \rightarrow 0$.

Другий напрямок має місце, коли в суспільстві, яке, з метою недопущення першого сценарію, починає переважати тенденція свідомого посилення генерологічного порядку через формальну генерологізацію парсичних відносин, як наявних, так і тих нових, що з'являються у житті суспільства. Це може відбуватися у формі насильницького адміністрування, бюрократизації, зайвої правової регламентації. У цьому випадку сфера парсики звужується, але таке «надукріплення» генерології веде до втрати суспільством гнучкості, властивості швидко реагувати на новації і природні зміни у ході розвитку соціального і природного середовища. Таке суспільство йде шляхом тоталітаризму, стає зайве чутливим до природних соціальних флуктуацій, неповоротким і ламким. Воно руйнується в результаті навіть його локальних порушень. У цьому випадку $N_g \rightarrow \infty, N_p \rightarrow 0$.

Третій напрямок має місце, коли між порядком і хаосом (генерологією і парсікою) *неперервно підтримується оптимальна відповідність (сизигія)*. Сизигія є інтегральною характеристикою стану суспільства, в якій враховуються не просто обидва показники, а й необхідність їх оптимального співвідношення. При цьому підході розглядається і саме поняття оптимальності стану суспільства, а також смисл, що лежить в його основі, і орієнтація на який робить діяльність суспільства не просто осмисленою, а й найкращою і найприроднішою для життєдіяльності людини і самого суспільства. Формулою сизигії є відношення міри впорядкованості до міри хаосу: $S = N_g/N_p$. У такому випадку значення сизигії у першому напрямку є $S = 0/\infty$, а у другому $S = \infty/0$, отже в обох випадках невизначені, і не мають сенсу. Що стосується самого третього напрямку, то тут, як вже зазначалося, має місце цілком конкретне сизигійне значення. Як показали К.Шеннон і Е.А.Сєдов на конкретних випадках співвідношення порядку і хаосу, для оптимального «життя» цілісних систем є цілком конкретний показник оптимальної сизигійності: $S_{opt} = N_g/N_p = 4$, коли на шкалі від нуля порядку і 100% хаосу до 100% порядку і 0% хаосу $N_g = 80\%$, а $N_p = 20\%$. [16. с.92-101].

Підтримка стану $Sopt=4$ не означає незмінності і застою у суспільстві. Але життєво необхідні зміни в суспільстві повинні здійснюватися відповідно до постійного дотримання відносин 80% генерологічного порядку і 20% парсичного хаосу. При цьому *характер* порядку не вказується, він може бути різним, але таким, який перебуває у гармонічному відношенні до творчого хаосу. Так само, хаос – це не безлад і стихійна руйнація, а певні перехідні процеси між старими і новими порядками, які несуть парсику, здатну породити нові порядки, і тому цей хаос має творчий характер, звільняє від віджилого і того, що заважає. Він породжує перехід визрілої парсики до статусу нової генерології, а не є тим, що рушить усе підряд, як часто буває у критичні стихійні періоди некерованої історії, що приймають форми не лише революцій, а й бунтів, заколотів, війн і несуть масові людські жертви і знищення попередніх культурних надбань.

В цілому, розвиток генерологічних структур завжди формує якісно нові сфери діяльності, змінює характер *pg*-відносин і вносить зміни також в парсичну складову. Тому підтримання оптимальної сизигійності вимагає, з одного боку, постійного відслідковування сизигійного параметру *i*, з одного боку, легалізації тих розвинених парсичних відносин, які мають позитивне значення для суспільства, - переводу їх у генерологічний стан, а з другого боку, - усунення віджилих генерологічних відносин і галузей як таких, що стали гальмом суспільного життя, або переведення їх у парсичний статус. Підтримання оптимальної сизигійності в суспільстві *має бути постійним завданням суспільної системи управління*. Порушення сизигійної оптимальності веде до розбалансування суспільних відносин і перевитратам засобів життя на підтримку суспільної стабільності. В кінцевому результаті це небезпечно дезінтеграцією всієї генерологічної системи суспільства, хаотизацією життя людей, соціальними катаклізмами і людськими жертвами. В кращому випадку – стагнацією і консервуванням суспільства на невизначений час.

У зв'язку з цим треба ще раз звернути увагу на один важливий момент. З праці [18, с.398-413] випливає, що оптимальна сизигійність має також і енергетичний смисл. Він полягає у тому, що оптимальна сизигійність безпосередньо корелює з мінімальними затратами енергії суспільством на переробку його генерологічними структурами сировинних і інших засобів його існування, що поступають в нього, і таке суспільство більш пристосовано до життя, ніж інші. Отже, оптимальна сизигійність суспільства – його найбільш «економний

стан». І ця обставина грає не останню роль у його виживанні в конкурентній боротьбі з іншими суспільними утвореннями.

Більш детальні дослідження зазначеної ситуації, зокрема врахування феномена ієрархізації генерологічних систем не лише в суспільстві, а і в природних явищах, дозволяє зробити наступні висновки: «процеси генерологізації є сизигійно оптимальними тоді, коли йдуть по лініях мінімізації затрат речовини, енергії і інформації і оформлюються у вигляді стійкої субстратності, у якій сизигійний парсично-генерологічний параметр дорівнює чотирьом ($S=4$), а морфологічні відносини, що формуються у ній, прямо або опосередковано, відображуються через параметр золотого перерізу. В такому випадку цілісність досягає стану мінімуму витрат субстрату, енергії і інформації на переробку нею одиниці зовнішніх потоків. Процеси, що не відповідають даним вимогам, є нестабільними і втрачають свою ідентичність» [10, с.136].

3. Модель оптимального процесу

Що стосується моделі самого процесу розвитку суспільства, то, згідно висновків метафізики тотальності, дана модель має вигляд:

$Pg-1 \rightarrow \text{меон} \rightarrow \text{амер} \rightarrow Pg-2$

Тут $Pg-1$ і $Pg-2$ – вихідний і кінцевий парсично-генерологічні стани суспільства в одному циклі трансформацій суспільства, а меон і амер – два перехідних стани, що пов'язують початковий і кінцевий стійкі стани. Розвиток стану $Pg-1$ постає як розростання і диференціація генерологічної системи суспільства, у ході яких одночасно посилюється густина парсичного поля, дія якого починає конкурувати з силою генерологічних відносин. На певному етапі їх роль зрівнюється і суспільство переходить у стан *pg-невизначеності*. Цей стан і є меонічним станом – *меоном*.

Меон є нестійким і хаотично змінюваним, з нього можливі два виходи – або він розпадається під дією хаотичних внутрішніх сил і зовнішніх впливів, і перестає існувати, отже стає «матеріалом» для інших суспільних процесів. Або зовнішні стабільні впливи на меон, кодуючи його власною впорядкованістю, спонукають його до вибудовування зародків власної суспільної впорядкованості і підтримують її існування. У другому випадку меон перетворюється на *америчний* стан.

Специфіка амеру полягає у тому, що він, хоч вже і набув форму зародку власної генерології, проте існування останньої визначається не ним самим, а організуючим впливом зовнішнього середовища, і

тому не може вважатися новою самостійною формою Pg-2. Амер, як правило, не може існувати довго, у нього є три можливості – він або розпадається, або стає органічною частиною середовища і існує лише за цих умов, або, за наявності сприятливих зовнішніх умов, встигає виробити *власний механізм самозбереження*, здатний забезпечити його достатню незалежність від коливань зовнішніх впливів. Лише третій випадок означатиме перехід суспільства у стан Pg-2.

Теоретична розробка умов забезпечення максимально оптимального руху від Pg-1 до Pg-2 в кожному конкретному випадку і виступає як загальна модель оптимального процесу розвитку суспільства. Розробка даної моделі передбачає відповідний соціальний і політичний, а також економічний аналіз стану суспільства, з'ясування структури і цілей різних політичних сил та їх реальні і потенційні можливості, а також структуру і характер зовнішніх впливів і їх можливості. І, врешті, також розробку чіткої і зрозумілої громадянам моделі самого бажаного кінцевого стану Pg-2, яка буде максимально відповідати інтересам суспільства і буде підтримана абсолютною більшістю його громадян. А це означатиме максимальну узгодженість інтересів суспільства, як найбільш адекватної внутрішнім і зовнішнім умовам системи Pg-2, інтересам конкретних людей в самому суспільстві – оптимальну сизигійність.

IV. Практичні умови забезпечення сизигійності

Сьогодні питання тоталогенезу соціуму актуалізується не лише як теоретичне, а й як практична необхідність забезпечення *оптимальної керованості* процесами і формами соціогенезу. Адже, як зазначають соціологи, сучасний світ має плинну соціальну стратифікацію, що породжує цілу низку питань: як жити у цьому світі; чи піддається він управлінню; на яких принципах побудований; що треба зробити, щоб оволодіти цією ситуацією; чи можлива взагалі позитивна відповідь на усі ці питання?

Щоб розібратися у цих питаннях, необхідно окреслити загальну сучасну картину соціального буття і людини у ньому. Сучасний соціальний світ – це світ, у якому:

- немає гарантій стійкості систем відносин, зокрема міждержавних і внутрішньодержавних, етнічно-національних, виробничих, соціальних, світоглядно-духовних і культурно-цивілізаційних;

- те, що вчора вважалося вічним, сьогодні потерпає перетворення і трансформації, а раніш неможливе або неістотне набуває рис реальності і істотно впливає на наше життя;
- у постійно змінюваному світі, де на першому місці сила і гроші, втрачена чітка межа між позитивним і негативним, все стає звичним, навіть масові розстріли людей терористами і маніяками, публічне копірвання в інтимних подробицях життя людей на телеекрані і в інтернеті стали нормою;
- втрачені пріоритети в цінностях і цілях, поряд з традиційними загальнолюдськими нормами все більше поширення набувають акти вандалізму і наруги над святинями, аномалії на кшталт одностатевих шлюбів і ювенальної юстиції стають нормою цілих держав бувшої просвітницької Європи. Потворним явищам життя в засобах інформації щоденно приділяється не менше уваги, ніж коливанням курсів валют і подіям політичного життя, надаючи їм, таким чином, своєрідну суспільну легітимізацію і мовчазне виправдання.

За цих умов людина:

- втрачає свою неповторність і індивідуальність;
- суспільство, у свою чергу, штовхає людину до участі у масових подіях, суспільних рухах і різного роду флеш-мобх, зовнішній активізм яких сам по собі не може бути і не є розвитком людини, оскільки породжується не внутрішніми потребами людини, а зовнішніми обставинами, іграшкою яких вона насправді є;
- те, що раніше визначалося як професіоналізм, чесність, авторитет, у нових умовах втрачає пріоритетне значення, на перше місце виходить здатність до маневрування у потоці умов і вигідного пристосування до них. Професіонал поступається місцем пристосуванцю-трансфесіоналу, культура людини – здатності проникати в інші культурні контексти, а стандартне логічне мислення – трансгресивному;
- все складніше розрізнити внутрішнє «я» людини і умови її існування, онтика людини розчиняється в онтології середовища.

Зазначені особливості сучасного життя несуть у собі різні можливості майбутнього. Вони досить однозначно засвідчують, що соціум від попередньої відносної парсично-генерологічної визначеності переходить до меонічного стану парсично-генерологічної невизначеності. Але однозначності немає щодо подальшого розвитку подій. Далі процес може привести соціум або до самознищення, або до переходу в америчний стан. При утворенні

світового амеру усе буде залежати від дій самого соціуму – або амер перейде в якісно новий стійкий стан і соціум вийде на новий історичний рівень існування, або він буде поглинутий власною стихією і зовнішніми природно-екологічними умовами, і зникне. Отже, усе залежить від самих суспільств і людей і їх здатності навчитися підтримувати глобальне життя оптимальним чином.

В сучасних умовах зростає протиріччя між необхідністю оптимально керувати глобальними процесами і тим хаосом суб'єктивності, який має місце у світових державно-політичних відносинах і може призвести до катастрофи всесвітнього характеру. Адже пріоритет сили і амбіцій в сучасних міжнародних відносинах орієнтує на повернення людства до тваринного способу життя, чи зникнення людини взагалі. На відміну від первісної людини, для якої суспільний характер життя, знаряддя праці і мова стали умовами звільнення від жорсткої залежності від природи, сучасна людина починає деградувати тому, що сьогодні ситуація, внаслідок її глобального характеру, сама набула небезпечної для людини сутності. Адже сучасні спроби забезпечити керованість різними міжнародними суб'єктами набуває все більше негативних рис, виступає як силова боротьба держав і блоків за панування у світі, що доходить до гуманітарних катастроф і тероризму. Посилюється реальна небезпека використання силових методів не для покращення життя суспільства, а, перш за усе, у політичних і воєнних цілях. При цьому зростає небезпека використання масових засобів знищення людей, як це вперше трапилося у використанні атомної зброї для бомбардувань японських міст. Сьогодні цей рух став ще більш небезпечним, до атомної зброї додалися нові спокуси забезпечити собі панування у світі, зокрема використання біологічної зброї типу хвороби Ебола, а також високоточної зброї.

Створюються і якісно нові технології, зокрема пов'язані з свідомим руйнуванням або дезорганізацією складних інформаційних систем управління країн у ході «бойової конкуренції» з ними. У книжці Є.В.Гільбо [19] у зв'язку з цим, як щось цілком реальне, використовується поняття «Світової війни», під якою мається на увазі неперервний процес прийняття на свою користь рішень у єдиній системі вказаної «бойової конкуренції» управлінських рішень. Така війна у вигляді кібератак, що здійснюються спеціально створюваними кіберцентрами, має метою руйнацію систем управління, зміну інформації і перехоплення управління ситуацією. Без знання законів розвитку цілісних, тотальних систем так ставити завдання не лише аморально, а й небезпечно не лише для жертв кібератак, а й для тих,

хто збирається ці кібератаки здійснювати. В кінцевому підсумку це прямий шлях до самознищення людства через свідоме створення «кіберцентрами» тотального безладдя в світовому управлінні, що потягне за собою безліч не лише технічних, енергетичних і інших катастроф, а і радикальну гуманітарну катастрофу, несумісну з людським життям у широких масштабах. Новим, що можуть принести такі нові методи самознищення, є те, що вони можуть торкнутися перш за все, найбільш розвинених країн, оскільки саме останні мають розгалужені інформаційні системи управління, зокрема і ті, що забезпечують функціонування і забезпечення умов нормального життя населення. Здається, в своєму історичному русі людство дійшло до «критичної точки», за якою, якщо процес буде продовжуватися у тому ж дусі, має наступити самознищення тих сил, які довели ситуацію до цієї точки. Але трагедія може полягати у тому, що вказане самознищення може потягнути за собою фатальні наслідки для всього людства. Ситуація загострюється і у зв'язку з тим, що людство сьогодні може знищити себе кількома способами. До цього слід додати, що невпинно зростає також кількість факторів, що провокують до використання радикальних засобів, отже підштовхують до розв'язання «світової війни» і тому небезпека її реалізації зростає нелінійним чином.

За цих умов поодинокі застереження про окремі небезпеки, що періодично виникають, стають явно недостатніми. Головною проблемою стає невідкладне здійснення практичних кроків щодо реального забезпечення *глобальної безпеки* і повернення людини до своєї гуманістичної сутності. Головними з цих кроків мають бути, **по-перше**, створення у всьому світі духовного настрою щодо мирного вирішення будь-яких проблем, як передумови наступних практичних кроків, перехід від психології погроз, використання сили і демонстрацій агресії до способу життя як *неперервної оптимальної гармонізації всіх сторін життя соціуму*; **по-друге**, перехід від наявних силових протистоянь і погроз до розв'язання їх *корисним для усіх сторін* чином, **по-третє**, побудова відповідного цим бажанням і рухам *нового способу життя і нового суспільства*. Підготовкою до проведення в життя цього глобального завдання може бути узгодження відповідних позицій з цього приводу країн світу на основі ООН і наступне проведення в ООН спільного обговорення цієї глобальної ініціативи як питання особливої важкості. Після цього провідні держави світу і всі інші, мають обговорити цю ініціативу і об'єднатися у справі підготовки і проведення неперервного всебічного *мирного полілогу* між усіма головними

субе'ктами соціуму і на усіх рівнях, засобом здійснення якого мають бути усі сучасні засоби спілкування. Постійним завданням має бути взаємне узгодження рішень і дій, а головною метою - оптимальне забезпечення глобального мирного життя мирним шляхом через відшукування взаємно прийнятних результатів обговорення на користь усіх і перехід до практичних кроків. Теоретичною і методологічною базою розв'язання цих проблем мають бути принципи і закономірності життя сучасного соціуму, розглядуваного як суспільство єдності багатоманітності. Загальною і спільною метою має бути реальне об'єднання людства у всій його різноманітності на єдиній основі і постійному підтриманні оптимальної глобальної сизигійності. Остання вимога має бути **головним завданням управління світовим соціумом.**

На усіх цих етапах має діяти заборона на використання сизигійної методології для дій, що небезпечні для життя людей і можуть слугувати посиленню хаотизації світу. Сизигійний механізм має використовуватися виключно для позитивного і мирного вирішення проблеми оптимального внутрішнього життя як окремих країн, так і всього світу. При цьому мова має йти про механізми **підтримання гармонійних відносин в соціумі в оптимальному стані.** Відомі й механізми підтримання сизигійного стану і оптимальний параметр останнього. Щодо внутрішнього життя суспільств провідним має бути гуманістична спрямованість усіх рішень на розкриття можливостей суспільно-корисної активності людей і їх реалізацію на практиці. Відповідно до цього усі важливі проекти рішень від верховних установ влади до місцевих мають проходити **гуманітарну експертизу** як першочергову і визначальну.

Досі, так питання не ставилися не лише тому, що суспільний хід подій йшов у іншому напрямку і не була розроблена відповідна методологія нової життєдіяльності. А проблема взаємодії людини і суспільства залишалася складною саме тому, що на засадах старих методологічних засобів вона не могла бути адекватно навіть поставлена. Зокрема Е.Канетті, Ж.Атталі та інші дослідники, малюють щодо цього кола питань більше образно-емоційні картини, ніж наукові. Характерними у цьому плані є міркування Е.Канетті, який каже про «омасовлення», як про позитивний чинник, бо «тільки в масі людина може звільнитися від страху перед доторком», «потрібна щільна маса, де тіло притиснуто до тіла... де людина вже не зважає, хто на неї «тисне»... і перестає боятися її доторку. В ідеальному випадку в масі всі рівні... Все раптом починає відбуватися немовби *всередині одного тіла*» [20,

с.10]. Ж.Атталі пов'язує сучасний світ з «кочевническим образом жизни», «мировой гиперимперией без центра, где каждый занят только собой». У своїй «Краткой истории будущего» (2006) він малює цілий новий спосіб життя, у якому перевага індивідуальної свободи і ринку над іншими цінностями «приведет к кочевническому и гиперкочевническому образу жизни и мировой гиперимперии без центра. В последней каждый будет озабочен только собой; производство утратит национальную принадлежность, законы будут заменены контрактами, правосудие – арбитражем, полиция – наемниками, хотя со временем произойдут радикальные события, которые приведут к гипердемократии». М.Маффесолі також каже про «бродяжничество, в котором люди непостоянны, пребывают в состоянии постоянного становления и самоопределения», і вважає, що люди будуть неоднозначними, такими, що перебувають у стані постійного становлення і самовизначення [21].

Соціум і людина з позицій нового підходу

Вище дана універсальна картина єдності різноманітності тотальності, окремим випадком якої є соціум. Тому далі можна подивитись на соціум як на процес «життя соціальної тотальності», її руху і закономірностей. Попередні спроби розібратися з механізмами соціогенезу призводили до абсолютизацій тих чи інших чинників.

Історичне формування суспільства як певної впорядкованості життя людей одночасно інтегрувало людину у свої зовнішні порядки і саме ставало її внутрішньою природою. Це зумовило взаємовідповідність того чи іншого історичного типу суспільства і людей, які його уособлювали своєю внутрішньою сутністю. Первісно-общинному ладу відповідала первісна людина, яка, з свого боку, зовнішніми діями і життям визначала цей лад і його зміни. Останні, у свою чергу, впливали на внутрішній світ людини і т.д. Так відбувалося і далі. Але цей процес не був легким, тому що суспільства, обумовлюючи зовнішнє життя людини, одночасно відчували парсичний вплив як з боку природного середовища, так і людської парсики. Парсична прихована сутність людини не завжди відповідала її зовнішній причинній поведінці. Це породжувало з боку людини стихійний парсичний супротив щодо зовнішніх відносин і дій у вигляді різних специфічних форм поведінки, які отримали назви індивідуалізму, анархізму, егоїзму тощо. Були розроблені і «проміжні» варіанти, що намагалися сумістити людську індивідуальність і суспільну субстанційність – ідеї суспільного договору, правової держави,

природного права, в наш час – у формі ідеї поєднання держави і громадянського суспільства. Проте механізм конкретного взаємопроникнення суспільства і людини, не кажучи про його оптимізацію, не піддавався зрозумінню.

Сьогодні суспільство є складною і рухомою спільнотою, постійна адаптація до якої на протязі життя людини вимагає від неї відповідних властивостей і дій. І хоч суспільство мало б сприяти цьому за допомогою відповідних механізмів, інституцій і організаційних структур у вигляді сім'ї, системи освіти, професійного і духовного виховання відповідно до власних інтересів і здібностей людини, - насправді воно виявляється не здатним оптимально вирішити ці питання. А відсутність взаємної відповідності людини і суспільства є загальним джерелом негативних ситуацій і відцентрових тенденцій, а також явищ ворожості, агресії, екстремізму, бунтів і революцій. Але ж якийсь механізм все ж таки єднає соціальну тотальність у її бутті і метаморфозах. Саме його присутність дозволяє говорити про історію соціуму чи окремих суспільств, які, змінючись, зберігають свою ідентичність. А якщо він існує, то з'ясувавши його сутність, можна надалі оптимізувати відносини людей і суспільства та їх історичні зміни, незважаючи на складність і різноманітність соціального життя.

Фактично мова йде про новий, універсальний спосіб розуміння життя не лише як абстрактного соціуму як цілого, а й його окремих конкретних форм, починаючи з життя окремої людини, а далі – еволюції відносно цілісних людських спільнот і груп людей, і зовнішніх форм цього життя у вигляді міст, регіонів, країн, міждержавних і інших об'єднань і глобального процесу життя людства як цілого. Цим вимогам не відповідають теоретизування, що мали місце раніше. Недостатні аналітичні доробки членів Римського клубу, стратегічні міркування Зб.Бжезинського, світ-системне уявлення І.Валерстайна, концепція стійкого розвитку, виголошена Генеральною Асамблеєю ООН в 1993р., як недостатні і обговорення глобальних проблем на численних форумах антиглобалістів. Недостатньо для цього як структурно-системних уявлень, так і ідея універсального еволюціонізму М.Моїсеєва, розвідки школи контрольованого глобального розвитку Д.Гвішиані, теорії циклізму Ю.В.Яковця та аналізу стратегій розвитку в умовах глобалізації представниками української школи глобалістики О.Г.Білоруса. Проте ця значна попередня підготовча робота має велике значення як передумова можливості подальшого руху у бік інтеграції різних напрямків і трансформації її в єдину універсальну теоретичну систему.

Симптомом руху до неї може слугувати праця Г.Паулі [22]. Але у якості самої універсальної *методологічної бази* можуть використовуватися принципи метафізики тотальності, яка розробляється останні двадцять років, – принцип онтико-онтологічної дуальності, принцип причинно-кондиціональної самодетермінації та принцип сизигійності.

Можна відмітити деякі спроби наблизитися до цих принципів, що мали місце раніше. Серед них згадати, зокрема, культурологічні праці М.Бахтіна, у яких розроблена концепція перебування культури на межах, внаслідок чого кожне культурне явище завжди перебуває у «автономній причетності» до цілого і одночасно у «причетній автономності». Певну синтезуючу роль відіграли і уявлення про синергію і синергетична концепція, що досліджує стани далекі від рівноваги. До цього кола можна зарахувати і сучасні постнекласичні уявлення. Останні виникли як результат недостатності для аналізу складних змінюваних соціальних процесів таких методологічних засобів, як структурний, системний, історико-еволюційний, формаційний, цивілізаційний, технологічного детермінізму. Втрачають ефективність і звичні методи соціального управління, які, орієнтуючись на галузеві і інші часткові соціальні дії, несучи локальні успіхи, в той же час провокують дисбаланси і непередбачувані наслідки у загальній суспільній картині життя.

В той же час викликають сумніви і деякі нові підходи до вирішення глобальних проблем, зокрема такі, як методи «керованого хаосу» Ст.Мана та 198 методів «ненасильницьких дій» Дж.Шарпа, а також схема дій «економічних вбивць», як їх малює Дж.Перкінс, як і концепція ролі насильства в історії в праці «Насилие и социальные порядки» Д.Норта. Як засвідчили «кольорові революції» і інші результати їх застосування, вони спрямовані не на підтримку оптимальної цілісності суспільств і глобального стану соціуму, а на реалізацію експансіоністських стратегій, що ігнорують глибинні смисли буття народів-«аутсайдерів» і викликають їх природний спротив, а у глобальних масштабах це посилює світову нестабільність. Визріває потреба переходу від імперських ідеологій до загальноприйнятого погляду на сучасний світ як різноманітний і, одночасно, єдиний у своїй здатності внутрішньо взаємоувідповіднюватися (мати оптимальну сизигійність). І це питання вже назріло.

Досі час від часу з'являлися лише заклики до взаємного узгодження, взаємопорозуміння, взаємоповаги і толерантності. Але вони не допомагають, якщо немає відповідних чітких технологій і понять,

принципів і кількісних оцінок. Є лише *проблема* відношення субстанційності суспільства до плюральності людського різноманіття. Отже, суспільство, яке в загальному вигляді постає як єдність різноманітності, у своїй різноманітності пов'язане з людьми та їх відносинами між собою та з речами і природними явищами і речами. А його єдність виступає як глибинні субстанційні суспільні умови життя, частинами яких є самі люди. Можна казати, що *людина перебуває в суспільстві*, опредмечуючи себе у ньому, а *суспільство перебуває в людині*, оскільки людина формується як розпредметнення суспільства. У цих протилежних процесах виявляється також проблема раціонального і несвідомо-емоційного в самій людині і в її стосунках і відносинах. Досі це питання також не було чітко конкретизоване і розв'язане. Сьогодні вихід з цього глухого кута можливий завдяки можливостям, які надає метафізика тотальності.

Сутність нового підходу саме до соціуму полягає не лише у розумінні сучасного світу як тотальності (єдності різноманітності, що розгортається), а й у використанні об'єктивних законів цього розгортання і врахуванні принципово важливої ролі людини у цьому процесі. Принципи тоталогічного підходу дозволяють безпосередньо розглядати соціальне життя як змінювану єдність різноманітності, з'ясувати сутність процесів взаємоувідповіднення частин цілого (сизигійності) та забезпечити оптимальний характер сизигійності, розглянути механізм перехідних і кризових процесів і їх місце і роль у загальному процесі соціогенезу. На основі цього – вказати напрямки оптимальної діяльності людей в управлінні ним, зрозуміти природу нерозривності індивідуального і соціального моментів в житті суспільства. Принципово важливим, при цьому, є його універсальний характер, отже – застосовність до будь-яких соціальних форм життя, як до відносно простих системно-структурних відносин, так і складних ієрархічних утворень різних рівнів. Принципи метафізики тотальності дозволяють не лише описати будову тотальності і механізм тоталогенезу, а й вказати умови оптимальної дії цього механізму, отже бути також методологією ефективного і найбільш економного управління реальними соціальними процесами, коли на перше місце виходить людина.

Розглянемо універсальну модель життєдіяльності сучасного соціуму, застосовну також і до окремих форм його життя і до життєдіяльності окремої людини; а далі визначимося з поняттям оптимального соціогенезу та з умовами, що забезпечують цю оптимальність, що надасть можливість здійснення ефективного

управління процесами соціогенезу і визначити тим провідну роль людини в суспільному житті не лише матеріальну, а й духовну.

Сьогодні має місце нагальна необхідність забезпечення провідної ролі світоглядно-гуманітарних цінностей як стратегічних інтегруючих чинників життя соціуму, які б враховували не лише індивідуальну різноманітність суспільства, а й їх єдність, цілісність. Саме ігнорування єдності є *причиною сучасного безладу і хаосу*. Тому завдання гуманітарної думки сьогодні – ***визначитися з адекватною світоглядною системою***, прийняття якої і життя у відповідність з якою потребує сучасний соціум, ***нести її в суспільство*** і зробити її провідною. Процеси у глобальному соціумі сприяють цьому. Поряд з застосуванням концепцій «керованого хаосу» Стивена Манна і світової «корпоратократії» Джона Перкінса («Ісповедь економічного убийцы») зростає їх критика і зростає чутливість до позитивних ідей типу тих, що висловлені американськими конфліктологами Р.Фішером і У.Юрі у їх книзі «Переговори без поразки».

Зростає розуміння глобального соціуму як єдності різноманітності (етнічної, расової, культурної, релігійної та іншої), що постійно розгортається у саморозвитку і розкритті своїх можливостей на користь усіх. У хаосі силових і дипломатичних протистоянь поступово, як єдино можлива альтернатива, формується ***імператив відповідальності***: *: діючи для власного блага, обирай такі шляхи, щоб при цьому сприяти благу всіх*. Цей імператив визріває як основа нового способу життя. Його дотримання передбачає, що нова політика має виходити з *законів соціальної тотальності* і спираючись на них; з того, що *головними в організації життя є принципи: онтико-онтологічної дуальності; причинно-кондиціональної самодетермінації; диверсизації; сизигії*. Вони сприяють способу життя, при якому має місце:

1)

а) забезпечення оптимального узгодження життя людей з своїм суспільством та соціумом в цілому, а також з земною природою і космосом;

б) збереження соціуму і *провідної ролі у ньому людей*, як рушійної сили і мети всіх суспільних змін і процесів;

в) для цього вся діяльність суспільства має спиратися на широке використання *гуманітарної експертизи – вищої інстанції*, яка покликана забезпечити на практиці відповідність життя суспільства новому світогляду і новим цінностям, у центрі яких людина.

2)

У контексті нового підходу треба визначитися з альтернативами:

- в соціальному житті: «кожному згідно його соціального статусу в суспільстві» - «від кожного по здібностям – кожному по потребах»;
- в економіці: принцип конкуренції (здолай і знищи конкурента) – принцип змагальності (зроби краще);
- в політиці: принцип боротьби і сили (нав'яжи свою волю) – принцип взаємоузгодження відносин через переговори (відшукай спільні інтереси і перспективи);
- в духовному житті: віруй в силу і гроші - віруй в людину і її космічне призначення;
- інші

3)

Нові горизонти науки: враховуючи, що сучасна наука вийшла на вивчення глибинних рівнів світу, має переважно *нано-інформаційний характер*, а її різні напрямки, інтегруючись міждисциплінарним і суспільним чином у створенні мікротехнологій, що впливають на макрокиття, її загальнозначущою *якісно новою* фундаментальною і невичерпною проблемою стає *співвідношення макро- і мікросвіту в пізнанні і практичній життєдіяльності суспільства і людини*.

Розв'язання останньої потребує:

- розробки методології оволодіння зв'язками різноякісних скритих і явних буттєвих процесів (вже відкриті І.П.Павловим умовні рефлекси демонструють, що зовнішня матеріальна поведінка тварини виробляє в її мозку психічні зв'язки, які впливають на зовнішню поведінку, П.К.Анохін на основі цього розробив теорію функціональних рефлексивних систем;), пізнання скритого по явному, моделювання явного по скритому (вивчення мозкових кодів психічної діяльності – Н.П.Бехтерева і інші, нейрокібернетика. Створення нейрокомп'ютерного інтерфейсу (НКІ) – системи, що забезпечує інформаційний зв'язок неживого з неживим – і її застосування для розшифровки психічних функцій, нейровізуалізації і нейропротезування);
- проникнення в глибинні онтології буття і вивчення специфіки впливів їх різних рівнів на людину (*дослідження Гафурова, фліккер-шуми, розробка парсології*);
- особливості людини одночасно як *частини в світі і як світу в людині*. Єдність людини у світі і світу в людині – має бути сучасною антропологічною парадигмою, спрямованою на вивчення специфіки

впливів різних онтологічних рівнів буття на людину і людини на них. Саме в людині і через неї і її діяльність відбувається перехід скритого в явне без усяких приладів (*віртуальне як прояв реального, глибинна структура свідомості і несвідомого та її динаміка, модель реалізації скритого в явному, нова гносеологія тощо*). Інтеграція філософії, науки, релігії як вихід на новий світогляд і якісно новий спосіб життя.

V. Про гуманітарну експертизу інноваційних проєктів

У найбільш загальному значенні гуманітарною експертизою є будь-яка оцінка, яка базується на провідному значенні гуманістичних цінностей. Така експертиза потрібна в суспільстві для запобігання негативним соціальним наслідкам діяльності людей. Вона є засобом протидії зростанню небезпеки масштабних непередбачуваних і небажаних відхилень людської активності від декларованих гуманістичних намірів, що особливо актуальне за умов поширення впливу інноваційної ідеології (що має сьогоденні об'єктивні суспільно-економічні підстави). Адже згідно з принципом несумісності Л.Заде, будь-яке збільшення різноманітності зв'язків протистоїть високій точності досліджень та аналізів. Для суспільства це означає зростання можливості втрати контролю над власним життям.

На відміну від дисциплінарних фахових експертиз, у тому числі в гуманітарній сфері (культурологічної, художньої, графологічної тощо), гуманітарна експертиза має універсальний характер – застосовна до будь-яких проєктів, рішень і подій, оскільки її цікавлять не характеристики об'єктів чи діяльності людини і суспільства самих по собі, а їх значення для людини, ризику, які з ними пов'язані і небезпечні для соціуму. Гуманітарна експертиза спрямована на запобігання їх здійсненню. Вона більш схожа на референдум або соціальний форум, проте відрізняється від останніх більшою соціальною і антропологічною цілеспрямованістю і меншими організаційними і фінансовими витратами. А також більш доступною можливістю проведення у міру поточної необхідності. Їй присущий професійний підхід до розглядуваних проєктів, вона є більш адекватною і фундаментальною як за постановкою проблем, так і за врахуванням далекосяжних наслідків і небезпек. Вона менш залежна від маніпулювань думкою і заключними висновками з боку влади або інших зацікавлених сторін, оскільки цьому протидіє професійна чесність і репутація експертів.

Гуманітарна експертиза складна, але й важлива тим, що поєднує в собі теоретичний аспект і практичну регулятивну функцію щодо

прийняття конкретних важливих для суспільства рішень. Її складність полягає і у тому, що вона має оцінювати інновації з позицій більш широких ціннісних параметрів, визначення яких є непростю справою, оскільки вони мають бути досить загальними, щоб охопити розглядувані проекти або реальні процеси оновлення. Але вони одночасно достатньо конкретні, щоб забезпечити прийняття конкретних рішень для практичної діяльності. Визначення їх рівня і характеру складає самостійну проблему у кожному конкретному випадку проведення експертизи.

Гуманітарна експертиза посідає особливе місце в експертології. Необхідність експертології як нового наукового напрямку була усвідомлена ще кілька десятиріч тому у працях С.Бешелева, Ф.Гурвіча, К.Космачова та інших. У сучасному житті вона постає як міждисциплінарний науковий напрямок, який вивчає методологію і процес формування та розвитку наукових засад експертиз, отримання адекватних оцінок людської діяльності та її результатів. У межах експертологічного аналізу гуманітарна експертиза передбачає наявність суб'єкта та об'єкта експертизи, методології її проведення, присутність конкретних методів оцінки з метою отримання результатів експертизи – експертних висновків. Але на відміну від інших експертиз гуманітарна експертиза вимагає, до того ж, розвиненої самостійної методологічної концепції, оскільки не піддається частковим методикам, які зазвичай розробляються в експертології. Вона не вичерпується параметрами та оцінками, що позбавлені інтегральних ціннісних вимірів життя суспільства і людини. При цьому під ціннісними оцінками не слід розуміти уявлення і думки фіхівців щодо об'єкту експертизи, що висловлюються під час колективного обговорювання, як це має місце, наприклад, у методі Дельфі. Аксиологічні критерії повинні бути закладені в гуманітарній експертизі з самого початку і незалежно від індивідуальних вподобань експертів, а хід експертизи має виявити їх специфічний прояв і конкретні механізми їх дії в розглядуваній життєвій ситуації.

Наприклад, вчені у якості гуманітарної експертизи розглядають гуманітарну рефлексію, спрямовану на з'ясування того, чи здатна інновація зберегти або створити умови, які підтримуватимуть, а не руйнуватимуть органічну сутність людини, суспільства та природи. Гуманітарна експертиза виступає як докладання «людських мірок» до будь-яких дій у суспільстві, оцінку їх на відповідність ідеалу всебічного, гармонійного, універсального розвитку людини, що виявляється через дотримання суб'єктом діяльності певної системи

цінностей, здатних задовольнити природні потреби, інтереси і бажання людей.

Але на цьому універсальному аксіологічному шляху, якщо його не обмежувати, чатує небезпека розмивання гуманітарної експертизи в більш широкому полі антропологічних, моральних, релігійних, комунікативних та соціокультурних і інших дискурсів, як це інколи має місце. Тому особливе значення в гуманітарній експертизі має також операціонально-технологічний момент, жорстко спрямований на конкретну інноваційну ситуацію і прив'язаний до неї. У його межах спеціальної уваги заслуговують, зокрема, питання про характер гуманітарних параметрів, які треба брати за базові в розглядуваному випадку і які можуть вимірюватися достатньо визначеними показниками, а також про принципи добору експертів, їх кількість і ротацію при проведенні різних за характером і масштабами експертиз, про незалежність гуманітарної експертизи від замовника, про особливості філософсько-світоглядних і методологічних засад гуманітарної експертизи тощо.

1. Сутність і зміст гуманітарної експертизи

Визначення. *Гуманітарна експертиза* – вид експертизи, що виходить з пріоритету соціальних і людських потреб і цінностей у ході оцінки комплексних проектів і прийняття важливих управлінських рішень. В цілому, гуманітарна експертиза орієнтована на *виявлення можливості і шляхів узгодження інноваційних процесів з іншими сторонами суспільного і природного життя, сприяння взаєморозгортанню і позитивній самореалізації творчого потенціалу суспільства і кожної людини при гармонізації і взаємоувідповідненні їх між собою та з природними умовами їх діяльності.* Гуманітарна експертиза має всезагальний характер, оскільки може застосовуватися до інноваційних проектів будь-якого характеру – законодавчих, освітянських, науково-технічних, політичних, управлінських тощо, якщо вони мають міждисциплінарний характер, зачіпають життя суспільства як цілого, або стосуються стратегічних питань його життєдіяльності. Гуманітарна експертиза може проводитись і стосовно життя будь-яких субсоціальних спільнот і субструктур, аж до нестійких комплексів взаємопов'язаних явищ, тенденцій і впливів, що виступають як поточні, але важливі для окремої людини, місцевої спільноти чи країни, особливо якщо ці комплекси потенційно небезпечні конфліктами чи уособлюють критичні ситуації і потребують прийняття швидких і виважених рішень.

Об'єктами гуманітарної експертизи є законодавчі акти або проекти, нормативно-правові настанови місцевого самоврядування, загальнонаціональні, регіональні та місцеві (локальні) плани дій, науково-технічні програми та пов'язані з їх здійсненням соціальні ризики, а також державні концепції та будь-які інноваційні проекти в усіх сферах діяльності. До об'єктів гуманітарної експертизи відносяться і концепції соціальних досліджень, що їх замовляють органи влади для забезпечення прийняття ефективних і оптимальних рішень. Об'єктом гуманітарної експертизи може бути також і об'єктивна життєва ситуація, яка виникла в суспільстві, несе певну загрозу спокою і суспільній цілісності, і потребує невідкладних управлінських відгуків.

Предметом гуманітарної експертизи є ризики, характер та масштабність соціальних наслідків управлінських рішень, а також рекомендації щодо посилення позитивних соціальних наслідків та запобігання, пом'якшення чи подолання негативних. До предмету гуманітарної експертизи відносяться також фактори збереження і розвитку суспільного і людського потенціалу та природи і ті критичні параметри і стани, вплив на які дозволяє вирішити проблеми такого збереження і розвитку оптимальним і ефективним чином. До предмету гуманітарної експертизи відноситься і виявлення нових можливостей для реалізації людських і суспільних здібностей в суспільстві і оптимальних умов такої реалізації.

Гуманітарна експертиза спрямована на всебічні оцінки і співставлення позитивного значення інноваційних проектів з потенційними соціальними загрозами їх здійснення, а також на вироблення оптимальних пропозицій і проектів рішень щодо забезпечення (збереження, розвитку) взаємної гармонійності, взамовідповідності, збалансованості відносин у системах «суспільство-людина-природа», «суспільство-держава-людина» тощо у ході розвитку суспільства. Вона може визначати також умови цього забезпечення, причому не лише для поточного моменту, а й на майбутнє.

Гуманітарна експертиза виходить з того, що розвиток інноваційної діяльності в суспільстві повинний зрівноважуватися розвитком антропологічної, соціальної, професійної, світоглядно-моральної, духовно-культурної, загалом гуманітарної сфери, і вказує на те, як саме це має здійснюватися в кожному окремому випадку інноваційного впливу на суспільство.

В гуманітарній експертизі суспільно-антропологічні, гуманітарні цінності є провідними і визначальними щодо природничо-наукових і технологічних.

Гуманітарна експертиза є оцінкою проектів і реальних подій як на наявний стан, так і на перспективу подальшого розвитку суспільства. Але у всіх випадках без виключення вона спрямована на збереження такого відношення старих і нових цінностей, яке підтримує, а не руйнує органічну єдність людини і суспільства та природи як в локальному, так і в глобальному просторі.

У межах гуманітарної експертизи можливі прогнозування майбутніх загроз і деструкцій для суспільства, а також пропозиції щодо їх недопущення. Хоч гуманітарна експертиза, як правило, проводиться після позитивних висновків всіх інших передбачених законодавством експертиз, не підмінюючи і не відмінюючи їх, вона може вимагати пошуку інших технологічних рішень, має по відношенню до інноваційного проекту не лише оціночний, а й коректуючий характер. Зокрема, гуманітарні експертизи державних рішень і програм, проектів і ініціатив можуть бути ефективним механізмом стратегічного і тактичного коректування всієї соціально-економічної, суспільно-політичної і духовно-культурної політики держави.

Мета гуманітарної експертизи. Метою гуманітарної експертизи є:

- загальна вмотивована оцінка доцільності чи недоцільності здійснення інноваційного проекту або управлінського рішення, яке піддається експертизі, або оцінка небезпек, пов'язаних з розгортанням певних подій, та вироблення проектів оптимальних рішень стосовно їх запобіганню;
- з'ясування варіантів необхідних корекцій у проекті, або управлінському рішенні, якщо вони у вихідному вигляді не відповідають гуманітарним вимогам, але бажані для здійснення з позицій інших показників;
- у випадку принципової позитивної оцінки проекту фіксація пріоритетності його реалізації відповідно до певної *шкали рангів*, *наприклад*: а) невідкладний проект; б) актуальний і здійснюваний за наявних умов; в) актуальний і здійснюваний за умов, які потребують попереднього створення (вказуються які саме) і таке створення реальне; г) бажаний і здійснюваний за умов, які потребують попереднього створення, але реалізація їх поки що нездійсненна із-за певних причин (вказується яких саме); д) принципово можливий, але неактуальний для суспільства;

- врахування динаміки можливих об'єктивних тенденцій розвитку в суспільстві і, відповідно до цього, прогноз щодо можливих змін соціальних пріоритетів і зміщення рангу оцінки проекту з часом (вказати на можливий характер і час зміни пріоритетів).

2. Структура гуманітарної експертизи

Складові гуманітарної експертизи. Гуманітарна експертиза, як правило, є *триединою*, складається з *антропологічної, соціальної і екологічної* експертиз. В залежності від конкретного виду об'єкту і предмету можуть бути і інші структурні експертні плани.

Антропологічна складова є визначальною, оскільки є єдино спільним чинником, що може об'єднати в комплексному проекті різні соціальні групи, інституції, підприємства, адміністративні одиниці (райони, області, регіони) тощо, є базою відшукування оптимального узгодження їх інтересів на основі гарантій корінних смисложиттєвих параметрів людини, - здоров'я, високої якості і рівня життя, освіти, культури, правової захищеності, демократії, свободи, справедливості, всього, що дозволяє дивитись на людину не лише як на засіб, а, перш за все, як на ціль інноваційних перетворень.

Оскільки вітальні і соціальні потреби людини і їх задоволення безпосередньо пов'язані з соціальними умовами життя людини, антропологічна експертиза не може продуктивно розглядатися у відриві від експертизи соціальної. Остання має аналізувати організацію життя соціуму в аспекті її міжгалузевого осмислення і з'ясовувати шляхи недопущення соціальних конфліктів, сприяти забезпеченню гармонізації соціальних відносин різних верств населення та політичних сил і інших соціальних суб'єктів. В межах соціальної експертизи особливо важливе значення має експертиза соціально-політична, спрямована на аналіз і сприяння утвердження взаємовідповідності інтересів людини і держави.

Враховуючи, що соціальна, перш за усе виробничо-економічна, діяльність невідривна від природного оточення, антропологічна та соціальна експертизи повинні доповнюватися матеріалами екологічної експертизи, спрямованої на найбільш ефективне узгодження функцій природокористування та при забезпеченні нормальної життєдіяльності й екологічної безпеки громадян.

Необхідність триединої гуманітарної експертизи виникає як засіб розв'язання ціннісно-сміслових проблем при втіленні в життя будь-яких програм, проектів і законопроектів, громадських ініціатив, якщо вони зачіпають інтереси не лише окремої людини, а і багатьох

людей, їх груп і відповідних інституцій і соціальних рухів. Саме на засадах узгодження інноваційного проекту чи управлінського рішення з цими позиціями і базується гуманітарна експертиза. За її допомогою відбувається розкриття інноваційних пропозицій і їх оцінка, закладаються об'єктивні засади соціальної оптимізації дій і інтересів різних суб'єктів хоч і різноманітного, але єдиного процесу життя суспільства.

Гуманітарна експертиза і інші гуманітарні оцінки. Гуманітарну експертизу не підміняють інші форми гуманітарних оцінок. Сьогодні недостатньо вирішення багатьох важливих питань життя суспільства за допомогою референдумів, різного роду громадських форумів або нарад і круглих столів, оскільки останні не є постійно діючими і, часто, не мають юридичної сили. Рішення багатьох питань інколи має спонтанний і такий, що перевищує повноваження суб'єктів рішення характер, впливає з позицій окремих владних структур, установ або є результатом суб'єктивної волі певних осіб, хоч часто виявляється життєво важливими для всього населення України. Вони не повинні пускатися на самоплив або обмежуватися лише технічними експертизами. Гуманітарна експертиза має бути законодавчо прийнята як обов'язкова поряд з іншими. Більше того, вона має бути пріоритетною серед них.

3. Загальні принципи, критерії і смисли

Теоретична база гуманітарної експертизи Загальнотеоретичною основою, що сприяє здійсненню гуманітарної експертизи і найбільш відповідають її завданням, сьогодні є уявлення про суспільство як про *соціальну тотальність* – історично оновлювану єдність економічного, соціально-політичного, духовно-культурного, мовного, етнічного, конфесійного, природно-екологічного та іншого різноманіття, на перетині впливів яких і проявом яких є людина як соціоприродна істота. Відповідно до цього загальнометодологічним знаряддям гуманітарної експертизи є *філософія соціальної тотальності*. Для гуманітарної експертизи особливо важливі такі принципи, що впливають з неї.

1. *Принцип причинно-кондиціональної самодетермінації.* Згідно з цим принципом інноваційна зміна частини соціальної тотальності, будучи зміною її відносин до тотальності, одночасно означає і зміну впливу тотальності на неї, що викликає подальше розгортання як

цілого, так і його частин в єдиному спільному процесі тоталогенезу. З цього принципу випливає, що кожна інновація, породжуючи нову ситуацію в тотальності, викликає зміну відношення суспільства до себе і потребує інших інновацій.

2. *Принцип сизигійного взаємовідповіднення.* Він полягає у тому, що у ході змін соціальної тотальності логіка розвитку окремих сфер соціуму (науки, освіти, економіки, господарської діяльності тощо), або їх субсфер відтворює у *специфічному вигляді* загальну логіку руху соціуму чи окремих його форм як цілого. Отже, в соціальній тотальності в нормальному стані у межах цілого здатні створюватися і розгортатися якісно різні утворення, які перебувають у взаємовідповідності. Остання називається *сизигією* (від грецьк. *Syzygia* – поєднання, сполучення). Наприклад, взаємні зміни людини і держави, держави і суспільства тощо, відбуваються не довільно, а відповідно одне одному. Внаслідок цього загального руху специфічних проявів цілого усі компоненти цілого відповідають один одному незважаючи на їх специфічність і неповторність («дух цілого» виявляється в його частинах, причому в кожній по-іншому, як єдиний «дух Відродження» або середньовічний «дух Бога» були по різному присутні у різних феноменах тих епох – в архітектурі, літературі, господарстві, політиці, філософії тощо).

3. *Типи інновацій.* Форми сизигійності, отже і інновацій можуть змінюватися і бути різними. Оновлення і інновації в суспільстві можливі двох типів: а) у межах збереження сизигійності певного типу; б) при зміні його типу. У випадку якісних змін соціуму взаємовідображення змінює форму і набуває іншого якісного вигляду. З цим пов'язані інновації другого типу.

У першому випадку з багатьох можливих в даний момент інноваційних тенденцій в досліджуваній життєвій ситуації в кінцевому підсумку реалізується лише ті, які найбільш відповідають принципу сизигії щодо тенденцій даної ситуації. Інші в даний історичний момент є неперспективними і витратити кошти на них не варто. Коли ж відбувається зміна характеру тенденцій і виду сизигійного взаємовідображення, як це має місце, наприклад, при переході від однієї культурно-історичної епохи і відповідного їй життя до іншої, тоді актуальними є інновації більш масштабні – другого типу, пов'язані з переходом до нового сизигійного взаємовідображення.

3. *Принцип диверсифікації.* З принципів тотальності і сизигійної взаємовідповідності випливає принцип диверсифікації: кожна частина суспільного цілого може розгортатися в самостійну, якісно нову цілісність не порушуючи загального цілого, якщо при цьому

зберігається сизигійність процесу. Завдяки диверсифікації інновації змінюючи, розгортаючи і трансформуючи соціальну єдність, здатні залишати її цілісність і ідентичність з собою, хоч при цьому в ній можливі виникнення і відносно автономний розвиток якісно нових різноманітних субтотальних форм. Звідси: *узгодження нового з старим завжди можливе за дотримання сизигійності перетворень.*

4. *Вимірювання сизигійності.* Конкретний вигляд сизигії повинний визначатися і контролюватися у ході експертизи. Для вимірювання значення сизигії необхідно врахувати наступне. Процеси в суспільстві, у тому числі інноваційні, ззовні постають як сукупність різноманітних явищ. Але за цими зовнішніми ознаками завжди має місце одна й та сама – *парсично-генерологічна* сутність загальної динаміки. Це означає, що будь-який стан суспільства має подвійний характер, включає в себе: а) систему стійких функціональних відносин, інституцій і потоків, що визначають і відтворюють стабільність життя людей і суспільства в цілому – актуальну компоненту; б) потенційну (*парсичну*) складову - присутні, але віртуальні за характером, сховані, незавершені, вторинні, випадкові, другорядні компоненти, які модифікують життя суспільства, але в даний момент не є визначальними для нього (*принцип парсично-генерологічної подвійності* життя суспільства). Сизигія S вимірюється відношенням міри життєвої ситуації Ng до міри реально діючих парсичних відносин Nr: $S = Ng/Nr$. Для всіх процесів значення цього відношення є однаковим і складає приблизно 4.

5. *Принцип розуміння інновацій як структурованого процесу.* Оскільки інноваційні процеси в суспільстві відбуваються як моменти підготовки чи безпосереднього здійснення рг-трансформацій – неперервних структурних змін, завданням експертного аналізу є визначення меж цілісної життєвої ситуації, що підлягає експертній оцінці, виявлення її рг-будови і відповідних рг-тенденцій. Для забезпечення гармонійності необхідно, щоб значення сизигії постійно перебувало у межах оптимуму. Для цього експертиза повинна вказати на різні можливі варіанти розвитку подій, які задовольняють цій вимозі і, в той же момент, відповідають сучасним ціннісним параметрам суспільства.

6. *Принцип використання критичних ситуацій.* В перехідних суспільних станах відбуваються парсично-генерологічні (рg-) перетворення і зміна характеру сизигійності, у ході яких змінюється спосіб структурованості суспільства і його пріоритетів: частина парсичних відносин перетворюється на генерологічні і навпаки. Те, що було неістотним, випадковим і другорядним, стає необхідним,

суттєвим і першочерговим, а те, що мало визначальний характер, зникає або відходить у віртуальний стан існування. Парсично-генерологічні *переходи*, які супроводжують інноваційні процеси, виступають як нерівноважні ситуації рг-невизначеності, які є *критичними* для подальшого ходу подій і вплив на які має *найвищий управлінський ефект*. Гуманітарна експертиза, якщо вона має рг-дані моніторингу тенденцій в суспільстві і у сфері розглядуваних процесів, здатна, окрім визначення можливих варіантів оптимального розвитку подій, вказати на умови появи критичних точок і найбільш ефективні дії по управлінню явищами в бажаному сизигійному напрямку.

Ігнорування зазначених принципів, особливо принципів самоорганізації інновацій та сизигії, небезпечно втратою контролю над інноваційними процесами і здійсненням небажаних загроз.

Метасмисли гуманітарної експертизи. Проведення гуманітарної експертизи передбачає використання різних ціннісних і смислових критеріїв в залежності від характеру і масштабів об'єкту і предмету експертизи. При цьому в загальному випадку вихід з кризових ситуацій вбачається у перебудові суспільства, чи окремих його відносин у відповідності з пріоритетом загальносуспільних цінностей. В конкретних (локальних) випадках пріоритетною основою слугують локальні цінності, якщо вони узгоджуються з загальнолюдськими, є місцевою культурно-історичною конкретизацією останніх. Але в усіх випадках незмінним є спільне головне завдання – *увідповіднення* відносин людини, суспільства і природи між собою, збереження єдності комплексу «людина-суспільство-природа» в його розвитку і трансформаціях, як найбільш комфортне і бажане людині, як її благо. Сизигія для людини є істиною і, одночасно, вищою моральною вимогою, оскільки вона означає міру, рівновагу і спільну цілісність людини, суспільства і природи. Завдяки їй істиною для людини є те, що моральне. Тому *сизигія є загальним смислом будь-якої гуманітарної експертизи*. Будь-яка гуманітарна експертиза має виходити з необхідності забезпечення гармонійного взаєморозвитку людини, суспільства і природи як з вищого смислу.

Забезпечення сизигійності на практиці завжди має конкретну форму і передбачає наявність і фіксацію відповідних *цілком визначених* цінностей і норм їх забезпечення. Виявлення і застосування їх комплексу – справа цілісного аналізу досліджуваної ситуації на конкретних рівнях життя суспільства, врахування якого у ході проведення гуманітарної експертизи є обов'язковим тією мірою,

якою це здатне забезпечити практичне вимірювання значення сизигійності даної ситуації і шукані експертні висновки.

Суспільні критерії сучасної оцінки інновацій. Сизигійність конкретних життєвих ситуацій і інноваційних проектів сьогодні повинна оцінюватися на основі цінностей і норм загальносуспільного значення для українського суспільства, як таких, які відповідають *постіндустріальному розвитку України у єдності з розвитком громадянського суспільства і природного оточення.*

4. Принципи діяльності експертної ради і проведення експертизи

Принципи діяльності експертної ради:

1. *Незалежність, свобода вибору позицій і думок.* Замовник не повинен мати ніяких підстав для тиску на експертів, їх підбір і ротацію.

2. *Системність.* Чітке визначення цілей і завдань експертизи, співвідношення зовнішніх та внутрішніх, прямих та зворотних зв'язків, поєднання кожного елементу і частини з цілим.

3. *Зворотний зв'язок* (контроль якості оцінок експертів). Методика експертизи включає процедури увідповіднення оцінок різних експертів між собою та з логікою гіпотетичного перебігу подій та висновків.

4. *Регулярність та спадкоємність.* Експертиза має бути одноразовою. Повторна експертиза допускається лише за рішенням органів, вищих щодо замовника; за рішенням суду; за неможливості прийняти рішення через невизначеність результатів експертизи. Регулярну експертизу проводять у моніторинговому режимі (динаміка ситуації, зіставлення та спадкоємність результатів).

5. *Гласність.* При відкритій експертизі забезпечується публічність складу експертної ради та органів, які проводять експертизу, а також її результатів.

6. *Конфіденційність експертизи.* Забезпечується анонімність оцінок та думок членів ради. Як правило, експерти не мають права знати авторів матеріалів, які подані на експертизу.

7. *Демократичність експертизи.* Періодичне оновлення персонального складу експертної ради на підставі рейтингів експертів. Треба вдаватися до відкритої процедури відбору експертів. Має бути передбачена можливість апеляції та повторної експертизи.

8. *Відповідальність експертів* за незалежність власних оцінок і висновків, за конфіденційну інформацію, за відповідність з процедурою експертизи.

9. *Відповідальність замовника* посилюється, якщо не були враховані результати експертизи при прийнятті рішення у випадку, коли це спричинило суспільну або індивідуальну шкоду.

Принципи проведення гуманітарної експертизи. Гуманітарна експертиза вважається проведеною з дотриманням необхідних умов, якщо вона здійснюється з врахування наступного:

- визначаються межі суспільної життєвої ситуації, у яких відбуваються процеси, що підлягають гуманітарній експертизі, а також потоки впливів на визначену ситуацію з боку суспільства і міжнародних подій та природних процесів (*принцип окреслення експертної ситуації*);

- має місце забезпечення всього обсягу необхідної міждисциплінарності експертної думки, представники якої фахово охоплюють усі сфери можливих впливів реалізації обговорюваного проекту, (*принцип забезпечення повноти експертного простору*);

- визначаються конкретні параметри і структуризація пов'язаних з досліджуваною експертною ситуацією, згідно з загальним розумінням сизигії як відношення : $S = Ng / Np$;

- здійснюється проведення рг-аналізу окресленої життєвої ситуації і її динаміки з метою виявлення значення її сизигії і з'ясування варіантів можливого сизигійного розвитку подій та визначення шляхів найбільш ефективних дій в управлінні процесами у бажаному напрямку (*принцип рг-аналізу*);

- здійснюється врахування у ході рг-аналізу того, що характер потреб і інтересів, отже і дій людини і інших суб'єктів життєвої ситуації завжди залежить від їх місця у полі перетинань впливів потоків суспільної тотальності. Кожне місце, в якому перебуває чи в яке переміщається соціальний суб'єкт, задає свій характер бачення ним тотальності (*принцип перспективізму*). Зміна місця суб'єктом в соціальній тотальності означає зміну його перспективи в суспільному бутті, отже його потреб, інтересів і дій, перехід деяких віртуальних в реальні, а деяких провідних – у підлеглий, віртуальний стан.

- у ході проведення експертизи враховуються позиції усіх без винятку учасників експертизи, обговорення інноваційного проекту відбувається відповідно до «*принципу презумпції винності*». Згідно з останнім розглядувану інновацію можна вважати джерелом негативних наслідків, ризиків, загроз і деструктивних дій, поки

відносно кожного з подібних припущень у ході експертного обговорення не доведене протилежне і не досягнуто консенсусу, або не визнано його реальність;

- проведення гуманітарної експертизи передбачає обов'язкове врахування не лише чинників, які безпосередньо стосуються змін, пов'язаних з реалізацією інноваційного проекту у межах окресленої життєвої ситуації, що є об'єктом експертизи, а й динаміки її взаємодії з дією більш широких суспільних і природних умов ближнього і дальнього порядку, відповідно до тези: «аналізуй локальне через його взаємодію з глобальним» (*принцип сизигійної раціональності*);

- у завершальній частині гуманітарної експертизи загальна експертна ситуація переглядається на предмет впевненості у врахуванні всієї потрібної повноти розглянутих і спрогнозованих можливих ризиків і загроз (*принцип контролю*);

- у випадку, якщо експерти визначають інноваційний проект як особливо важливий для суспільства і такий, що пов'язаний з підвищеною відповідальністю, виносяться рішення про доцільність оцінки відношення до нього громадськості і необхідність його *суспільної легітимації* відповідно до *принципу делібертативної демократії*. Згідно з останнім, легітимними слід вважати ті рішення і нововведення щодо суспільного життя, які, пройшовши процедуру публічного обговорення з застосуванням засобів масової інформації або референдуму, отримали відкриту підтримку більшої частини суспільства.

Методи проведення експертизи. Функціонально проведення гуманітарної експертизи здійснюється на засіданні Експертної ради відповідно до мети, умов та принципів проведення експертизи, що вказані в даному Положенні.

Експертиза, як правило, проводиться як комунікативний дискурс фахівців з різними інтересами і баченнями обговорюваних проблем і спрямовується ведучим у площину переходу від логіки протистояння і конфронтації до логіки консолідації, компромісних рішень і узгодження. На шляху досягнення консенсусу доцільно враховувати метод *«герменевтичного кола»* – циклічного руху сходження думок і обговорення від окремого до цілого і навпаки, а також метод обговорення конфліктного об'єкту з різних дисциплінарних позицій (*метод ландшафтного перспективізму*) шляхом узгодження і насичення смислів, звуження проблемного поля і формування багатомірне цілісного враження про об'єкт.

У ході проведення гуманітарної експертизи враховуються результати інших експертних оцінок (технічної, наукової, екологічної тощо) якщо вони мають місце.

Посилання:

1. Смешанное общество. Российский вариант. – М., Наука, 1999. – 328с.
2. Хелд Д., Гольдблатт Д., Макгрю Э., Перратон Дж. Глобальные трансформации: Политика, экономика, культура – М.: Праксис, 2004. – 576с.
3. Гидденс Э. Ускользающий мир: как глобализация меняет нашу жизнь /Пер.с англ. – М.: Издательство «Весь Мир», 2004. – 120с.
4. Гидденс Э. Трансформация интимности. – СПб.: Питер, 2004. – 208с.
5. Бауман З. Текущая современность /Пер. с англ. Под ред. Ю.В.Асочакова – СПб.: Питер. 2008. – 240с.
6. Маслоу А.Г. Дальние пределы человеческой психики. – Спб: Евразия, 1999. – 432с.
7. Кізіма В.В. Постнекласична методологія та постнекласична освіта // Наукові і освітянські методології та практики. – Київ: ЦГО НАН України. – 2003.
8. Степин В.С. Научное познание и ценности техногенной цивилизации // Вопросы философии, 1989, №10.
9. Кизима В.В. От постнеклассики к метафизике тотальности //Totallogy-XXI. Постнекласичні дослідження. №17/18. – Київ: ЦГО НАН України. – 2007. – 554с.
10. Кизима В.В. Начала метафизики тотальности // Постнеклассика: философия, наука, культура. Коллективная монография / Отв.ред Л.П.Киященко, В.С.Степин. СПб: Издательский дом «Мирь», 2009. – 672с.
11. Кизима В.В. Метафизика инноваций // Totallogy-XXI. Постнекласичні дослідження. №30. – Київ: ЦГО НАН України. – 2013. – 420с.
12. Кизима В.В. Тоталлогия (философия обновления). – К.: ПАРАПАН, 2005. – 272с.
13. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек. – М., 2004.
14. Герцен А.И. К старому товарищу // Собрание сочинений: в 30 т. М., 1960. Т.20 .
15. Сорос Дж. Криза глобального капіталізму. – К.: Основи, 1999. – 259с.

16. Седов Е.А. Эволюционно-энтропийные свойства социальных систем // *Общественные науки и современность*. 1993. №5.
17. Акунов В.И., Чечик А.Л. Математическое моделирование больших систем преобразований потоков вещества, энергии, информации // *Сб. Эволюция открытых систем*. – Киев, 2003.
18. Акунов В.И., Чечик А.Л. Сапмонормирование сложных систем переработки вещества, энергии, информации // *Totallogy-XXI/ Постнекласичні дослідження*. Київ: ЦГО НАН України, 2006. Вип.15/16.
19. Гільбо Є.В. Постіндустріальний перехід і світова війна. - Генерифе, 2013.
20. Канетті Е. Маса і влада. – Видавничий дім «АЛЬТЕРНАТИВИ». – Київ, 2001. – 416с.
21. Маффесоли М. Кочевая жизнь: первоначальное бродяжничество. – 1997.
22. Паулі Г. Сия економіка. 10 років, 100 інновацій, 100 мільйонів робочих місць - 2012р., - 320с.

С.В.Вільчинська

**УКРАЇНСЬКА ФІЛОСОФСЬКА
АНТРОПОЛОГІЯ: МЕТАМОРФОЗИ
СУЧАСНОЇ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ
РЕФЛЕКСІЇ**

В статті аналізується роль постнекласическої методології в розвитку антропологічної теорії в Україні. В контексті соціально-культурних проблем розглядаються ідеї С. Б. Кримського, В. В. Кизими і других українських філософів.

Ключевые слова: антропология, сизигийная антропология, антропонтология, постнекласическая методология, ценность, идентичность, человек.

S. V. Vilchynska. Ukrainian philosophical anthropology: modifications of current socio-cultural reflection.